

ደቂቀ እስጢፋኖስ

“በሕግ አምላክ”

(ትርጉም)

ጌታቸው ኃይሌ

ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺፮ ዓ. ም.

የተርጓሚው መብት በሕግ የተጠበቀ ነው

**© 2004 by Getatchew Haile, Avon, Minnesota
All Rights Reserved**

Daqiqa Estifanos

ISBN: 0-9706663-2-2

Library of Congress Control Number: 2003099646

የመጽሐፉንና የሽፋኑን መልክ እንዲሁም መጠቀሙን ያዘጋጀው፡ አምኑ አስፋው

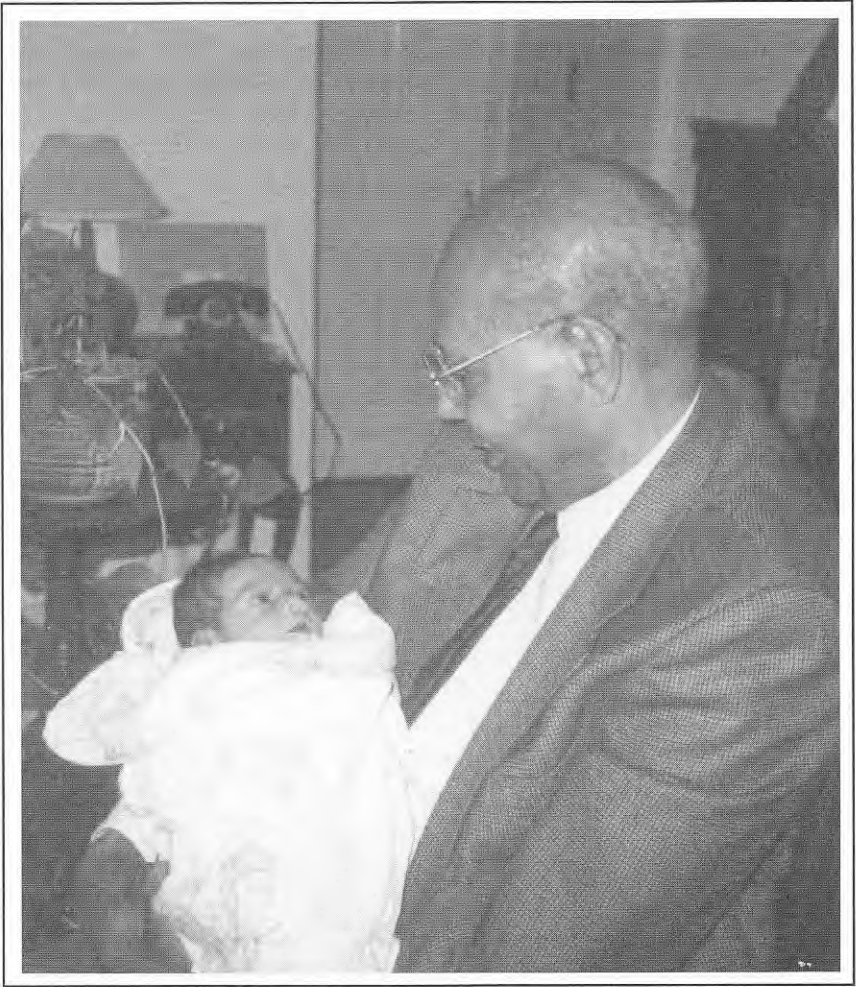
**የፊት ሽፋን፡ እግዘእትና ቅድስት ድንግል ማርያም ምስል ፍቁር ወልዳ
(EMML 7219, f. 21b)**

**ይህን መጽሐፍ ለመግዛት
ከታች ባለው አድራሻ መጠየቅ ይቻላል።**

Inquiries can be sent to:

**Daqiqa Estifanos
P.O. Box 113
Avon, MN 56310, USA**

ለሁለተኛ ጊዜ አያት ለመሆን ለበቃሁበት ዕለት ለኅዳር ፳ ቀን ፲፱፻፺፭ ዓ. ም.

እንደ እናትህ ንጹሐ ኅልዖ፥ ፈታሔ ጽድቅ፥ ርኅሩኅ ልብ፥
መፍቀሬ ሰብእ ወክሉ ዘነፍስ ያድርግህ።

Deqiye Istifanos: "behigg amlak" is a hagiographical history of the rise and fall of a group of Ethiopian monks who founded a fundamentalist movement that rocked both Church and State during the fourteenth and fifteenth centuries. The monks refused to bow before the cross, the icon of Madonna and Child or the king, maintaining that that form of worship was preserved only for the Trinity. They also insisted that asceticism, not observed at that time in the major monasteries, should be observed in all monasteries. These views were not shared by the establishment, and as the number of people attracted to the movement steadily grew, the palace and senior clergy became increasingly concerned. Ultimately, when the monks refused to compromise their principles, the palace destroyed them by meting out the most inhumane punishment.

Deqiye Istifanos is a unique historical document about Ethiopia, especially of the 15th century. The book contains a translation into Amharic of preexisting Ge'ez texts that chronicle the lives of the leader of the movement, Abba Istifanos (Stephen), and his two successors, Abba Abekrezun and Abba Izra (Ezra). It includes also the translation of a Ge'ez text that describes the martyrdom of the many monks and nuns involved in the movement. The translations are preceded by the translator's extensive introduction about the movement. The document concludes with a bibliography and an index.

ማውጫ

ቀዳሚ ቃል (ከፕሮፌሰር መስፍን ወልደ ማርያም)	13
መቅድም	17
መግቢያ	21
ደቂቀ እስጢፋኖስ	23
የአፄ ዘርአ ያዕቆብ አገዛዝ (1426-1460)	25
የሃይማኖት ውዝግብ	28
ብሔረ ብፁዓን	32
ቤተ ክርስቲያንን ያመለጠ ዕድል	35
ውዝግብና ሥነ ጽሑፍ	36
ምንጮች	41
የገድለ አበው ወላጎች ምስክር	46
የመተርጉም ችግር	49
ደብረ ብርሃን	51
 የእባ እስጢፋኖስ ገድል	55
መግቢያ	57
ትውልድና አድገት	57
መንፈሳዊ ጥሪ	59
ዓለምን ስንብት	61
ምንነቱና ለጳጳር መጠመድ	62
አስተማሪነትና ጸማ	67
ብቃት	68
ቅናትና ግጭት	70
ክፋጳሱ ከአባ በርተሎሜዎስ ዘንድ	71
የመጀመሪያው ስደት	73
በተቈለፈ እግር ብረት በተቈለፈ እስር ቤት	74
ሁለተኛ ስደት—የደብረ ገርዜን መመሥረት	75
ሰይጣን የክስ መርዘን በደብሮቹ ላይ ረጨ	79
ከንጉሡ (ከአፄ ይሥሐቅ) አደባባይና ችሎት	82
የንጉሡና የንጉሡ መነኩሴዎች ፍርድ	89

አዲስ ንጉሥ (አፄ ዘርአ ያዕቆብ) ነገሡ፡ ክስም ታደሰ	90
ከንጉሡ ጋራ የመጀመሪያው ግጭት	92
ፍርድና የግርፌያ ቅጣት	95
“መምህርህ ማነው?”	95
“አዲስ” የገዳም ኑሮ	96
ያለ ንጉሥ ፈቃድ “የእስጢፋኖስ ስም ከፍ ከፍ አለ”	98
ስለደብረ ጽዮን ጉባኤ ተጠራ	99
የንጉሥ ጥሪ	99
“ለምንድን ነው ሁል ጊዜ አንተ የምትለኝ?”	102
ቅጣት	103
ብርቱ ሕመም	104
የንጉሥ ምሕረት	104
አዲስ ክስ፡ ግርፌያና እስራት	105
ወዲያው የተሻረ አዲስ ምሕረት	105
ለፍርድ ቀረቡ	108
በንጉሡ አደባባይ	109
ከትቦ ወደ ኢፋትና ወደ ጓትር ግዞት	110
አቡነ ገብረ ክርስቶስ ከንጉሡ ፊት	111
የአቡነ እስጢፋኖስ ዕረፍት	111
አስከሬኑን ለማፍለስ የተደረገ ሙከራ	112
ከመቃብሩ ፊውስ ማግኘት አስቆጣ	113
ፊላቸው እስላም አገር እንዲቃጠል ትእዛዝ መጣ	114
የደቂቀ እስጢፋኖስ አዲስ ስደት	114
አስከሬኑን ከመቃብር አውጥተው ደበቁት	115
ገድለ አበው ወአጎው	117
የታላላቅ ጽጅ ምንባብ	119
መግቢያ	119
የደቂቀ እስጢፋኖስ ትምህርትና የአባ እስጢፋኖስ ገድል	119
ጦጽያ ላይ ዓሥር ሞቱ	119
“ለምን እንደ ሰው ሁሉ አታደርጉም?”	120
እስረኛ መጠየቅ ያሳስራል	120
የአባታቸውን ዐፅም ሲያፈልሱ የተያዙ	121
ለመበታተን ገዳም የማማረጥ ዕድል	122
በደጅ ጥናት መጉላላትና “ደብረ ጽዮን”—60 ሰው ተገረፈ	122
አቡነ በርተሎሜዎስና ፈላጊዎቹ ጉንጽ “ክርቸሌ” ገቡ	123
ከመንበርታ ወደ ጓትር--30ውም	123
ወንድም ገብረ ማርያም	124
የቀጥራቸው መብዛት አስጋ--ጓደኛም ከዳ	126

የንግሥተ ማርያም ዕውቀት፥ ቈራጥነትና ቀንጅና	127
አምሳ ሰባቱንም በማነቆ አስረው አመጧቸው	128
“ተአምረ ማርያምን እጅ አይነሡም”	128
ለመቀጣት አሸቅድድም	128
የንጉሡ ጉባኤና የብሔረ ምርጋይ ስደት	129
አቡነ ገብረ ክርስቶስ	130
አቡነ ዞሲማስ	130
አንደገና ሰበሰቧቸው--136ቱ የጋሳ ግዛቶች	130
አቡነ ይሥሐቅና ሊቀ ማኅበሩ	131
ከፍ ያለ ስደትና ብዙ ችግር	132
“ገድለ” ንግሥተ ማርያም	132
ወደ ጦር መምጫ ግዞት	133
የሊቀ ማኅበሩ ጉዞዎች	134
“ዶክተር” ያፍቅረን እግዚእና ባሕታዊቷ	134
ከንጉሡ እደባባይ--ክርክርና ዱላ	136
ፍሬምናጦስ ዘደብረ መገራን እና ቀሌምንጦስ ዘሀገረ ማርያም ጠላት ሆኑ	137
ንጉሡ በነገሠባት የበዓሉ ቀን ጭቅጭቅ የለም	138
ትልቅ ጉባኤና ክርክር	138
የጸሎት ሰዓት ደረሰ	140
በአሳት አንፈታተን	140
“ገድለ” አማሆይ መክብዩ	142
የሰንበት ዕለት ምሕረት	142
ወደ ደብረ ቅፍርያ ግዞት--በአስጨናቂ ጉዞ	143
አንደገና ወደ ብሔረ ምርጋይ--40፥ 40 ለመገረፍ	144
አባ ተወልደ መድኅንና የደብረ ዕንፍራዙ መጋቢ	145
የዘራጉን ልጅ ብርሃነ መስቀልና ጉዳሌ	145
ለሐርሳ ለዓደል ነጋዴዎች ሳይሸጥ ያመለጠ ወንድም	146
አባ ኤርምያስ ዘገዳመ በኳት	146
“የኢትዮጵያን ሃይማኖት ለምን ከሁለት ትከፍላላችሁ?”	147
የአባ መክሲሞስ ዘደብረ መዓራ ጠላትነት እና የቅፍርያ አስረኞች	147
ጳጳሱ አንዲያወግዟቸው ታዘዙ	148
የቈርቋራ እስረኞችም ወደ ጳጳሱ ተላኩ	150
የጳጳሱ መፍትሔ	150
ወሳኝ ጉባኤ ታዘዘ	151
አዘራት ወደምትባል ምድር ግዞት	153
በአዲስ ክስ አዘራት ከምትባለው ምድር መልስ	154
ንጉሡ ከሹመቱ ያባረረው ተክለ ኢየሱስ ጠላት ሆነ	155
ምላስና አፍንጫ የመቀረጥ ቅጣት ተጀመረ	156

ስለ ደብረ ጽዮን ነገር--እንደገና	157
የቋንቋ መዘዛ ቅጣት ተጀመ፤ የ“ዘ” ክትባትና የጣና ግዞት	158
የረኅብ አድማ	162
የአድማው ውጤት	165
ጸጸትና ንስሐ	166
ተክለ ኢየሱስ ጠላት ሆነ--የንጉሠ ዓዋጅ	167
ሠራተኞቹንና ሠራዊቱን ተቆጣ	170
ግብጻውያን እንግዶች--በምድረ ፈራጎ	170
የሞት ፍርድ	171
ለመቀጣጫ በአምስት ከተሞች ተወገሩ	172
ብርሃን ወረደ	172
ታላቅ ተስቦ በንጉሠ ሰፈር	172
በማንቆ ከታሰሩ ጋራ ስለሃይማኖት ክርክር	173
“አንዱ እግራ ተረስቷቸው ቋንቋውን አላወጣችሁምና ተመለሱ”	173
በአህያ ጭኖ ወደ ብሔረ ኤፋት--በሥቃይ	173
ባለጋራን ለማጥቃት የጠቀመ ዓዋጅ	175
የምድረ ፀጋም ኢትዮጵያውያን	176
“ገድለ” መርቆርዮስ	177
የፈጸጋር መልእክተኞችና መነሐሴቷ	178
መድኃኒት የማጠጣት ቅጣት ተጀመረ--	
“ደሙ ... በሱ በራሱ ላይ ነው”	178
የምድረ ጸጋም ዘመቻ	179
እስላሙ የንጉሠ አማች ጠላት ሆነ	179
ኢባ “ደብረ ብርሃን” ተባለች	180
አበስኪሮንና እስጢፋኖስ ዋጋቸውን አገኙ	181
 የመጋቢት ፳፭ ምንባብ	183
መግቢያ	183
ከመንበርታና ከዓጋሜ የተያዙ እስረኞች	183
ሃይማኖት የሚያስተው ሥቃይ	184
የዕርቅ ድርድር	184
የጦር ኀይሉ (የሠራዊቱ) ዓይነት	185
ተለቅቆ እንደገና ተያዘ	186
የግራ ስዎች ወረራ	187
ጉዳት ያደረሰው ከዳተኛ ወንድም	187
ምስጢረ ሥላሴ--ክርክር	187
ወደ ሀገረ በሊ ግዞት	189
አባ ሀብተ ማርያም ዘደብረ ሊባኖስ ጠላት ሆኑ	190
መጽሐፈ ብርሃን	191

መሐላ አልታዘዘም--ጊዮርጊስና አሳይያስ	191
እስረኛ ጎብኚዎቹ ታሰሩ	192
ያላለቀ የብሔረ በሊ የግዞት ጉዞ--“ስይፌን እታደንዝብኝ”	192
ከቆገት ወደ ፈጸጋር የተላኩ ታሰሩ	196
ተስቦ ገባ	196
ሹም ተስፋን ክርስቶስ ጠላት ሆነ	196
አባ ብእሴ ሰላምና አባ ሳሙኤል ጠላት ሆኑ	197
“በል እንደ ወንድ ውጋ”	198
እንደገና ተስቦና አፈላ--“እጁን እንድንሳለመው የታለ?”	199
ብእሴ ሰላምና ሳሙኤል ሌሎችን አስገደሉ	200
በምድረ ቆገት የተያዙ 2 ወንድሞች	201
“እንደፈረ ... ፊቴን አልሸፋፈንም”	202
በምድረ ጠዞ በረኅብ የሞተው	203
ምድረ ጋዘም ላይ የተያዙት ታሪዱ	203
አባ ዘታኦስ ዘሰርማት ያመጡት ጉዳት	205
የወንድም ገብረ ዋሕድና የእማሆይ ማርያም ሠምራ ጸሎት	206
ቀፊን የሚያመጣ የደብረ ብርሃን ብርድ	206
አባ ዕዝራ የያዟቸው በቀጋ እሾክ ተገረፉ	206
በገን ያሉት ደቂቀ እስጢፋኖስና ነገረ ፈጃቸው	207
የለክማ እስረኞች፥ እነ አባ አቡናፍር	208
የመጋርዳ እስረኞች	209
የመጨረሻው ታላቅ ጉባኤ	209
የወንድም ፍሬ ክርስቶስ አጠቃላይ ክስ	212
የደራሲው ማጠቃለያ	212
የንጉሡ የመጨረሻ ሙከራ	214
የሶስቱ የጦር ኀይል ክፍሎች ፍርድ	215
ምዕዳን	215
አሁንም አልሞቱም፤ ይነጋገራሉ	218
ወንድም ሊቃኖስና ረዳቱ	219
ቦሌ የሚጠጣው መምህር በርሶማና ወንድም መንቆርዮስ	219
የንጉሡ ፍጻሜ	221
 የአባ አበክረዙን ገድል	225
መግቢያ	227
ትውልድና እስተዳደግ	227
መንፈሳዊ ጥሪ	229
ምንነቱና	230
ከአባ እስጢፋኖስ ጋራ	230
መነኮላቱ በአባ እስጢፋኖስ ላይ ተነሡ	231

ተሰድደው ለሥቃይ ተመለሱ	232
ተሰድደው የራሳቸውን ማኅበር (ገዳም) አቋቋሙ	233
ሰላማዊ ኑሮና እድገት	235
አባ አበክረዙን እልቅና ተመረጡ	236
ሰይጣን ሞገድ አሰነሣ	236
አባ አበክረዙን ከንጉሡ ፊት--ዕርቅ አልተቻለም	237
አባ እስጢፋኖስ ከንጉሡ ፊት	237
በአፈሳ ከንጉሡ ፊት	238
ወደ ምሥራቅ ሰደት	239
አባታቸውን ሲፈልጉ ተያዙ	240
ምህልላ ያዙ	241
ወደ ሌሎች አገሮች ሰደትና እስራት	241
በእርሻ ላይ ረኅብ	241
ሱባኤ	242
በየሀገሩ ያሉ እስረኞችን ጉብኝት	243
ሱባኤ	246
ብቃት	248
በብዙ አገሮች በኩል ወደ ትግራይ መልሰ	248
ሰይጣን ተነሥቶ የአጋንንቱን ሽብር አሰነሣ	249
የመንነቱ ሲቶቹ ጥያቄ መልስ አገኘ	249
የአባታቸውን ተዝካር ሲያወጡ ተከበቡ	250
ደጋፊ ከሚያገኙበት አገር ደረሱ--የሐንስና በኩረ ጽዮን	251
ታብርሃ ጽዮን	252
ለአዲስ ሰይጣናዊ ክስ መዘጋጀት	253
ዋሻ ውስጥ ወምበዴ ዘረፋቸው	255
በተምቤን ምድረ በዳ	256
በተቃጠለችባቸው ቤተ ክርስቲያን ምትክ	257
ቃስ ምዕዳን	258
ከዳተኛው ባስልዮስ	265
ከማይድን በሽታ ላይ ወደቁ	269
ሶስቱ የምንነቱስና መንገዶች	273
“ከኢትዮጵያ ጋራ እየተፋረድኩ ነው”	276
ዘለዓለማዊ ዕረፍትና ቀብር	276
 የአባ ዕዝራ ገድል	 279
መግቢያ	281
ትውልድና አስተዳደግ	281
ምንነቱስና	282
በቤተ እስጢፋኖስ ላይ ስለመጣ ግፍ	283

ካህን ቸገረ--የኢየሩሳሌም ጉዞ	283
በመንገድ ላይ የተነሣ ሁከት	285
የማርያው ሹም አስታራቂ ዳኝነት	286
በበረሐ የአምላክ ረድኤት	286
የአባ አስጢፋኖስ ዕረፍት	287
በምድረ በዳ ስንበት ማክበር	287
ኢየሩሳሌምም ተጨቃጩቁ	288
ለነአባ ዕዝራ ብርሃን ወረደላቸው	290
የአቡነ ዕዝራ ተግሣጽ	291
ፈተና	291
ክህነት ከማን መንበር ጳጳስ ይቀበሉ?	292
ወደ ኢትዮጵያ መልስ	293
ንጉሥ ናኦድ አቡነ ዕዝራን ስለመፈለጉ	293
ንጉሥ ናኦድ አቡነ ዕዝራን በክብር ተቀበላቸው	294
ከጳጳሱ (ከአቡነ ይሥሐቅ) ፊት	296
በቀድሞ ጳጳሳት የተገዘቱት ተፈቱ	297
አቡነ ዕዝራና ወንድሞቻቸው ከንጉሡ ፊት ቀረቡ	297
በንጉሡ ትአዛዝ የሃይማኖት ክርክር ተደረገ	297
የንጉሡ ፍርድ	301
ስለ ተግባረ እድ የንጉሡ ጥያቄና የአባ ዕዝራ መልስ	301
አባ ዕዝራና ወንድሞቻቸው ለሥራ ወደ አለመሌ ተላኩ	302
የአባ ዕዝራ ጸሎት በሽተኛ ፈጠሰች	302
የወፍጮው መሣሪያ ተገጣጠመ	303
ወፍጮው በንጉሡ ፊት ተሞክረ	304
አቡነ ዕዝራና ደቂቀ አስጢፋኖስን የሚጠላ መኩንን	305
የጳጳሱ በጎ ሥራ	307
አቡነ ዕዝራ ለንጉሡ የፊላ ሳጥን ሠሩለት	309
አቡነ ዕዝራና የቀንጡራሬ መነኮሳት	309
የንጉሥ ናኦድ ዕረፍት፡ የአቡነ ዕዝራ ሽሽት	310
ሲይጣን ሞገዶቹን አስነሣ	311
በጠና በሽታ ላይ	311
ዘለዓለማዊ ዕረፍት	312
መርዶ	312
አስከሬኑን አምጡ	313
 ዋቢ መጻሕፍት	 315
መጠቀም (በአቶ አምኅ አስፋው)	321

ሥዕሎች

ተርጓሚው እና ዓለማየሁ	3
የአርባዕቱ ወንጌላት አቅማራት (EMML 7219, f. 13a.)	20
እግዝእትነ ቅድስት ድንግል ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ (ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፥ MS Spencer 7, f. 4a.)	22
የንቅናቄው መሪ አቡነ እስጢፋኖስ (ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፥ MS Spencer 7, f. 4b.)	56
የማቴዎስ የማርቆስ የሉቃስ ወንጌል አቅማራት (EMML 7219, f. 14b.)	116
በግብጽ ምድረ በዳ የብሔትውና ምንኩስናን የጀመሩ አባ እንጦንስ (ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፥ MS Spencer 7, f. 3b.)	118
በግብጽ ምድረ በዳ በብሔትውና የኖሩ አባ ጳውሊ (ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፥ MS Spencer 7, f. 2a.)	182
በግብጽ ምድረ በዳ የማጎበር ምንኩስናን የጀመሩ አባ ጳኮሚስ (ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፥ MS Spencer 7, f. 2b.)	224
የደብረ ገርዜን ሁለተኛው አበምኔት አቡነ አበክረዙን (ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፥ MS Spencer 7, f. 113b.)	226
የማቴዎስና የማርቆስ ወንጌል አቅማራት (EMML 7219, f. 15a.)	278
እግዝእትነ ቅድስት ድንግል ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ (EMML 7219, f. 21b.)	280

ቀዳሚ ቃል

በፕሮፌሰር ጌታቸው ኃይሌ ከግዕዝ ወደ አማርኛ የተተረጎመው የደቂቀ እስጢፋኖስ ሰቆቃ ያስደነግጣል፤ ያሳዝናል፤ ያስቆጣል፤ የማናውቀውን ራሳችንን እርቃናችንን ያሳየናል። ከስድስት መቶ ዓመታት በኋላም ፍንክች አለማለታችን ውስጣችንን እንድንመረምር ያስገድደናል። ይህንን መጽሐፍ ሳነብብ ምዕራባውያን (በእንግሊዝኛ) “ቶርቸር” (የግዕዝ ጸሐፊዎች “ፑሪኔ”) የሚሉትን ሰውን የማስቃየትን ዘዴ እኛ የፈጠርነው መስለኝ። ቻይናውያን በዚህ ክፉ ዘዴ እንደሚታሙ አውቃለሁ፤ እኛም ሆንን ቻይናውያን የታሪካችንን ርዝመትና ያለንበትን የደኻነት አዘቅት ለመገንዘብ ይህ የክፋት ዘዴአችን ማስረጃ ሆኖ ሊያገለግል የሚችል ይመስለኛል። ከሰዎች በፊት በሥልጣኔ በራፍ ላይ ደርሰን ከኋላችን የመጡት በአዳራሹ ሲገቡ እኛ አሁንም ውጭ ቆመን መቅረታችንና በልመና የምንኖር መሆናችን የገዢዎቻችን የአፈና ተግባር የማይቀር ውጤት ሆኖ ነው። በሕገ አራዊት እየተመራን የሰውነት ህብታችንን፣ አእምሮአችንንና መንፈሳችንን ታፍንን ኑሮአችንን የምናሻሽልበትን ዘዴ ለመፍጠር አልቻልንም።

በሌላ በኩል ደግሞ፥ መንፈሳዊ ወኔ የነበራቸውና ሐሳባቸውንና አምነታቸውን ማንንም ሳይፈሩ በአደባባይ ለማውጣት የቻሉ ሰዎች መገኘታቸው ከአፈናው ባሻገር ጭራሹን ባዶ አለመሆናችንን ያሳየናል። ትልቁ ነገር የነዚህን የደቂቀ እስጢፋኖስን ሐሳብና አምነት መቀበል ወይም አለመቀበል አይደለም፤ ትልቁ ቁምነገር አባ እስጢፋኖስ በማንም አፍአዊ ኃይል ተመርተው ወይም ተገድደው ሳይሆን በራሳቸው የውስጥ የአእምሮ ብርሃን ተጉዘው ከ“ሲወርድ ሲዋረድ” አስተሳሰብ ተላቅቀው ወደአንድ መደምደሚያ ላይ መድረሳቸው ነው። ለማንም ማኅበረሰብ ለትምህርትና ለዕውቀት፥ ለእድገትና ለመሻሻል፥ የልማትና ለብልጽግና አዲስ ፈርን አየቀደዱ አዳዲስ ደረጃ ላይ የሚያደርሱት እንደዚህ ያሉ ሰዎች ናቸው። በኢትዮጵያ አንዲህ ያሉ ሰዎች እንደተወርዋሪ ኮብብ ብልጭ እያሉ ድርግም በማለታቸው አገሪቱ ከነሱ ልታገኝ የምትችለውን ዘለቂታ ያለው ጥቅም አጣች። የኢትዮጵያ ሊቃውንት “ሲወርድ ሲዋረድ” በሚል በማያሰብና በማያሳስብ የቁልቁልት አስተሳሰብ ለብዙ ምእት ዓመታት ተጓዙ፤ ውጤቱ ዛሬ ያለንበት ደረጃ ነው።

የኢትዮጵያ የቤተ ክህነት ትምህርት አእምሮን የመሳል ከፍተኛ ችሎታ እንዳለው አያጠራጥርም። የተሳለና የሠለጠነ አእምሮ በጥልቀት ያስባል፤ ትክክለኛ የአስተሳሰብ ስልት በመከተልም አዲስ ሐሳቦችን

ያፈልቃል፤ አዲስ ሐሳቦች አዲሱን ትውልድ ወደአዲስ የእድገት ደረጃ ላይ ያወጡታል፤ አዲስ ሐሳቦች ከቆዩ ሐሳቦች ጋራ እየተጋጩ በሕገ ኅልዮት ያሸነፈው ይቀጥላል፤ የተሸነፈው ይሞትና ወደታሪክ ማንደር ይገባል። ወይም አዲሱና አድጌው ተፋጭተው ከሁለቱም ውሕደት ሌላ አዲስ ሐሳብ ይወጣል። የምዕራቡ ኅብረተሰብ የተጓዘበት ዕውቀትን የማስፋት መንገድ ይህ ነው። በደቂቀ እስጢፋኖስ ሰቆቃ በግልጽ የምናየው ግን በእኛ ማገበረሰብ አዲስ ሐሳብ ጠሳት ሆኖ መታየቱን ነው። ሕገ ኅልዮት በሕገ አራዊት መደቆሱን ነው። ሐሳብን በሐሳብ መቋቋም የማይችሉ የሥልጣን ጉጉት የአእምሮ ስንኩላን ያደረጋቸው የሚቀናቸውና የሚቀልላቸው የሚጠሉት ሐሳብ ማንደር የሆነውን ሰው ማጥፋቱ ነው። የኖረውን ያለውን በግድ ተቀበሉ እየተባሉ አዲስ ነገርን ማሰብና መግለጽ አደገኛ ተግባር እየሆነ ይሄዳል። በዚህም ምክንያት ማሰብን ማስቀረት የማይቻል ቢሆንም ሐሳብን በግልጽና በማያሻማ ቋንቋ ማውጣቱ ለኢትዮጵያውያን እስከዛሬ አስቸጋሪ ነው፤ ስውርና የተለባበሰ አኒጋገር እስከዛሬም ባህሳችን ሆኖ የቆየ ይመስለኛል።

ስለደቂቀ እስጢፋኖስ የተጻፈው ይህ መጽሐፍ የኢትዮጵያን ሕዝብ ታሪክና ባህል በአዲስ መንፈስ እንደገና እንድንመረምር የሚጋብዘን ይመስለኛል። ኢትዮጵያን የአይሁድ አገር ለማድረግ፣ የክርስቲያን አገር ለማድረግ፣ የእስላም አገር ለማድረግ የጠፋው የሰው ሕይወት፣ የፈለሰው የሰው ደም፣ የወደመው ንብረት ለሕገ አራዊት እንደተገበረ መሥዋዕት ልንወስደው የምንችል ይመስለኛል። የሚያሳዘነው ለሕገ አራዊት መገበሩ ገና ዛሬም አለማብቃቱ ነው። ይህ ነው እያንዳንዳችን ራሳችንን እንድንጠይቅ የሚያስገድድን፣ ምንድን ነው በእኛ ውስጥ ወይም በባህሳችን ውስጥ ሐሳብን እንደጦር የሚፈሩ ሰዎች አናታችን ላይ እንዲወጡ የሚያደርጋቸው? በተራው ኢትዮጵያዊም ዘንድ ቢሆን ይኸው ሐሳብን የመፍራት አዝማሚያ እንዴት ባህል ሆነ? ጭቆናን የኢትዮጵያውያን ባሕርይ ያደረገው ምንድን ነው? ከማንም ሕዝብ የተለየ የጭቆና ዝንባሌ የለንም የሚሉ ሰዎች አሉ። ይህንን እውነት ለመካድ መሞከሩ አይረዳንም፤ መድኃኒት የሚሆነን መቀበሉና መመርመሩ ነው።

ጌታቸው በመግቢያው ላይ ደቂቀ እስጢፋኖስ ከማርቲን ሉተር ሠላሳ ዓመታት ቀድመው ተመሳሳይ አስተሳሰብ ያመጡ ሰዎች ነበሩ ይላል። ይህ ትልቅ ነጥብ ነው፤ ማርቲን ሉተር በእውሮፓውያን አእምሮ ላይ ያመጣው የአስተሳሰብ ለውጥ በሃይማኖት ላይ ብቻ ሳይሆን በይበልጥም በዓለማዊው ጉዳይ ላይ የነበረው ተጽእኖ ማክስ ቬበር በካቶሊኮችና በፕሮቴስታንቶች መሀከል የተፈጠረውን ልዩነት ለማሳየት በዘገበው አንድ የቀልድ አባባል ይገለጣል፤—“ወይ በደንብ ብላ፤ ወይ በደንብ ተኛ።”¹ ለዚህ የቬበር መጽሐፍ ቀዳሚ ቃሉን የጻፈው የእንግሊዙ የኢኮኖሚክስ ታሪክ ሊቅ ታውኒ ፕሮቴስታንቶችን በአመጣው ለውጥ “ሥራ የኑሮ ዘዴ ብቻ ሳይሆን

1. Max Weber (tr. Talcott Parsons), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York, 1958, p. 41.

መንፈሳዊ ዓላማም እገኘ” ይላል።² እእምሮ ከአፈና ሲወጣና ነፃነትን ሲያገኝ ከሰው ልጅ ውስጥ የእግዚአብሔር እስትንፋስ ይወጣል፤ ወሰኑ የማይታወቅ የመፍጠር ችሎታ በተጨማሪም ተግባር ይገለጣል። በዓለም ውስጥ ዛሬ በበለጸጉትና በሚደክሩት አገሮች መሀከል ያለው ትልቁና ዋናው ልዩነት የእእምሮ ነፃነት ነው። ለምሳሌ በሚደክሩት አገሮች ውስጥ ባለው ግዙፍ የተፈጥሮ ህብት ይበልጥ የሚጠቀሙበት የበለጸጉት አገሮች ናቸው። በደቂቀ እስጢፋኖስም ላይ ቢሆን የእእምሮ ነፃነት ከሃይማኖት እጥር ውጭ ያለውን ዓለም የማሻሻል ችሎታን እያሳየ ነበር፤ አባ ዕዝራ ስለተግባር እድ ተጠይቀው ሊያደርጉ የሚችሉትን ሁሉ ሲዘረዝሩ፤ የእግዚአብሔር እስትንፋስ በውስጣቸው መኖሩን ያልተገነዘበው የንጉሡ መልእክተኛ መልስ “ይህን ሁሉ እደርጋለሁ የምትለው እግዚአብሔር ነህ እንዴ?” የሚል ነበር።

እንድ ተጨማሪ ነጥብ መነሣት ያለበት ይመስለኛል፤ ክዕለት ተዕለት የኑሮ ትግል በቀር ማሰብን እንደሙያ የያዙ ሰዎች ከሃይማኖት ውጭ በኢትዮጵያ ነበሩ ለማለት ያስቸግራል፤ እነዚያውም በሃይማኖት እጥር ውስጥ ሆነው የማሰብ ችሎታቸውን ያሳዩ ሰዎች--እንደአባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው፤ ከዚያም በኋላ እንደፈላስፋው ዘርዓ ያዕቆብ ያሉት-- ለስደትና ለስቃይ መዳረጋቸው፤ በኢትዮጵያ ውስጥ ማሰብ የተከለከለ ተግባር መሆኑን ነው። ትምህርቱ በተራቀቀበት በሃይማኖቱ እጥር ውስጥ ማሰብ ከተከለከለ ትምህርት በሌለበት ከሃይማኖቱ እጥር ውጭ ማሰብ ጨንገፎአል ማለት ሳይሆን አይቀርም። በሃያኛው ምእት ዓመት የዘውዱ ሥርዓት ከፈጠረውና ከብዙ ዓመታት ትግል በኋላ የኢትዮጵያ መካነ ጎልዮት ከሆነው፤ ደርግ ቢያዳክመውም ካልገደለው ዩኒቨርሲቲ ወያኔ እርባ መምህራንን ማስወጣቱና ብዙዎቹን ለስደት መዳረጉ የሚያመለክተው አለመለወጣችንን ብቻ አይደለም፤ ከሃያኛው ምእት ዓመት ወደኋላ ተመልሰን አሁንም በኢትዮጵያ ማሰብ የተከለከለ መሆኑን ነው። በዚህም እኩይ የወያኔ ማን እለብኝነት ዩኒቨርሲቲውን ቢያንስ ሠላሳ ዓመታት ወደኋላ እንደመለሱት ማሰብ ስለሚላናቸው ሊገባቸው እይቸልም፤ የአገሪቱን ዓይን እንደማጥፋት የሚቆጠር ነው።

ጌታቸው ስለደቂቀ እስጢፋኖስ “እበባቸውን አረገፉት፤ የእንቅስቃሴያቸውን ነበልባል ውሐ ቸልሰውበት ሳይቀጣጠል ቀረ” ሲል የደቂቀ እስጢፋኖስን ሐሳብና እምነት መዳፈን በሚገባ ይገልጠዋል። ውጤቱ ግን በደቂቀ እስጢፋኖስ የተወሰነ አልነበረም፤ በእጠቃላይ በኢትዮጵያ የእእምሮ ነፃነት ተዳፍኖ እንዲቀርና ኢትዮጵያ በልጆቿ የእእምሮ ኃይል እንዳትጠቀምበት ሆኗል። ይህም ደካነታችንንና ኋላቀርነታችንን ፍንትው እድርጎ የሚያስረዳን ይመስለኛል።

ዛሬ የኢትዮጵያ ሕዝብ በወያኔ ባንቱስታን-መሰል የጎሳ ክፍፍል በሚታመስበትና በጥላቻና በመፈራራት መንፈሳዊ ወኔው ተሙዋጥጦ ባለበት ጊዜ የደቂቀ እስጢፋኖስ ታሪክ ልዩ መልእክት አለው፤ እገዛዜ ምንም ያህል

2. *Ibid.*, p. 3.

በሕገ አራዊት ላይ የተመሠረተ ክፉ ጭክኔ ቢያሳይም የሰው ልጅ መንፈስ የማይበገርና አምቢ ባይ መሆኑን ያሳየናል። ቁምነገሩ ደቂቀ እስጢፋኖስ መሸነፋቸው አይደለም፤ ቁምነገሩ እየተሰቃዩ መታገላቸው ላይ ነው፤ ለሕገ አራዊት እንንበረከክም ማለታቸው ነው። በጣም የሚያስደንቀው ነገር እንድም የደቂቀ እስጢፋኖስ እባል ሲሞት ሞተ እስመባሉ ነው፤ “ሰማዕትነቱን” ወይም “ገድሉን ፈጸመ” ይላሉ። ይህ እስተሳሰብ ጥልቅ መልእክት ያለው ሆኖ ይሰማኛል። የሰው ልጅ ሕይወት እንደእንስሳ ሕይወት አይደለም፤ ዓላማ እለው፤ መልእክት እለው። ቁምነገሩ ዓላማውን ወይም መልእክቱን መፈጸም ነው አንጂ መኖር ብቻ አይደለም፤ ሐሳብንና አምነትን እንደያዙ በነፃነት ማለፍ ሐሳብንና እምነትን አስረግጦ ከመኖር የተሻለ ነው ብለው የሚያምኑ ይመስለኛል። ለዛሬው ትውልድ ይህ ኃይለኛ መልእክት ነው።

የዛሬው ትውልድ ለፕሮፌሰር ጌታቸው ባለውለታ ነው፤ እነዚህ ለዐዋቂው ለውጪው ዓለም ክፍት ሆነው፤ ለባለቤቱ ለኢትዮጵያ ሕዝብ ተቆልፈውበት የነበሩ ጽሑፎች ናቸው። እስከዛሬ እንድም ንጉሥ ወይም ፕሬዚዳንት እነዚህን ታሪካዊ ሰነዶች እላስተረጎመና አላሳተመም። ጌታቸው በራሱ ጥረት ብቻ እነዚህን ጽሑፎች በአማርኛ አየተረጎመ ለመጀመሪያ ጊዜ ለንባብ ስላበቃቸውና ስለራሳችን እንድንማር በሩን ስለከፈተልን ከፍተኛ ምስጋና ይገባቸዋል። በበኩሌ የምጨምረው በዚህ ሳያበቃ አግዚአብሔር ዕድሜውንና ብርታቱን ሰጥቶት ሌሎቹንም እንዲያበረክትልን ነው።

መስፍን ወልደ ማርያም

መቅደም

አባቶቻችን በግዕዝ ያወረሱንን የባህልና የታሪክ ቅርስ በአማርኛ ለዛሬው ትውልድ ለማሳወቅ ባለኝ ምኞትና አቅድ መሠረት አነሆ ይህንን ሶስተኛውን መጽሐፍ—የአባ አስጢፋኖስንና የተከታዮቻቸውን ገድሎች—አቀርባለሁ። አንደኛው መጽሐፍ ባሕረ ሐሳብ የዘመን ቁጠራ ቅርሳችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ በሚል ርእስ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺፱ ዓ. ም.፣ ሁለተኛው መጽሐፍ የአባ ባሕርይ ድርሰቶች አሮሞችን ከሚመለከቱ ሌሎች ሰነዶች ጋራ በሚል ርእስ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺፭ ዓ. ም. ታትመዋል። አምላክ ፈቃዱ እስከሆነ ድረስ ጥረቱ ይቀጥላል፤ ፈቃዱ ቢሆንም ባይሆንም፣ መከሩ ብዙ ስለሆነ ለአማርኛ አንባቢዎች የመከሩን ጌታ የምለምንላቸው ወደ መከሩ ብዙ ሠራተኞች እንዲልክ ነው (ማቴ 9: 37-38)።

ለዚህ መጽሐፍ የመረጥኳቸው “የአባ አስጢፋኖስና የተከታዮቻቸው ገድሎች” የምላቸው ገድለ አባ አስጢፋኖስ፣ ገድለ አባው ወአጎውን፣ ገድለ አባ አበክረዙን፣ ገድለ አባ ዕዝራን ሲሆን የማቀርበው የገድሎቹን የአማርኛ ትርጉሞቹን ነው። በመግቢያው እንደምገልጸው፣ የአባ አስጢፋኖስ ተከታዮች የሚታወቁት “ደቂቀ አስጢፋኖስ” በመባል ነው። ከረጅሙ ታሪካችን ውስጥ ለዛሬው አነዚህን ገድሎች የመረጥኩት ደቂቀ አስጢፋኖስ ከአኛ ዘመን በፊት ለእምነታቸው ምሳሌ የሌለው ከፍተኛ ትግል ያሳዩ ሆነው ስላገኘዋቸው ነው።

አዚህ በስደት በምኖርበት አገር አንዲት ኢትዮጵያዊት የዩኒቨርሲቲ ተማሪ አግኝቼ ስንወያይ በጨዋታችን ላይ የደብረ ብርሃን ልጅ መሆኗን ነገረችኝ። “ከተማዋን የቁረቁሯት ዘርአ ያዕቆብ ናቸው ይባላል፤ መነኮሴ ነበሩ ወይ?” ብላ ጠየቀችኝ። የሀገርሽን ታሪክ አንቺ ንገራኝ አንጂ” ብዬ ግዴታዋን ካስታወስኳት በኋላ የማውቀውን ነገርኳት።

“ደብር” የሚለው ቃል እንደ ደብረ ሊባኖስ፣ እንደ ደብረ ዳሞ ከገዳም ጋራ የተያያዘ ስለሆነ ስለ ደብረ ብርሃን ያላት ግምት ጭፍን ምላ አልነበረም። ሆኖም ገዳም ያልሆኑትን አነደብረ ማርቆስን፣ አነደብረ ሲናን ልታስታውስም ትችል ነበረ።

ጥያቄዋን እዚህ ያነግሁት ከዚህ ዛሬ ከማቀርበው መጽሐፍ ጋራ በሁለት በኩል በመያያዝ የትርጓሜ ጥረቴን የሚያጽድቅልኝ ሆኖ ስላገኘሁት ነው። የተያያዘው ባንድ በኩል ስለ ደብረ ብርሃን ስያሜ ሲሆን በሌላ በኩል ደግሞ ስለአሁኑ ወጣት ትምህርታዊ አስተዳደግ ነው። የስያሜውን ታሪክ ቀጥሎ የማቀርበውን መግቢያ እደመድምበታለሁ። አሁን የዛሬው ወጣት

ትምህርታዊ አስተዳደግ ከዚህ ዛሬ ከማቀርበው መጽሐፍ ጋራ ግንኙነት አለው ያልኩበትን ምክንያት ላብራራ።

ያሁኑ ትውልድ ሲወርድ ሲዋረድ በመጣው መንገድ ታሪኩን እንዳያውቅ ሀገሪቱ ብዙ መሥዋዕት ከፍላ ያመጣችው ዘመናዊው ሥርዓተ ትምህርት ከዚያ መንገድ አውጥቶ ወስዶታል። ያ ሊያስተምረው የወሰደው ሥርዓት እንዳያስተምረው ደግሞ የሀገሩን ታሪክ ለማስተማር በቂ ዝግጅት አልነበረውም። ስለዚህ የሀገሪቱ ጥረት በብዙ ረገድ የሚመሰገን ሆኖ ሳለ፣ ልጆቿን የሀገር ታሪክ መሃይምናን አድርጎባታል። አዲሱ ሥርዓት ታላቁ ዘርአ ያዕቆብ ማን እንደሆነ የማያውቁ የኮሌጅ ተማሪዎች (ያውም የደብረ ብርሃን ልጅ) አፍርቷል።

መቼም ያላስተማሩትን ልጅ ለምን አታውቅም ብሎ የሚወቅስ የለም። እንግዲህ የፈሰሰ ሰለማይታፈስ የተሻለው መፍትሔ ወተቱን እንዳዲስ ማለብ ይመስለኛል። ሙከራዬ ያንን ለማድረግ ነው።

ባንዱ መጽሐፈ ውስጥ የገለጽኩት ዕውቀት በሌላው መጽሐፈ መነሣት ሲያስፈልገው፣ በጽሕፈት ዓለም እንደተለመደው፣ ቀደም ብሎ በተጻፈው መጽሐፍ ውስጥ የተገለጠበትን ገጽ አመለክታለሁ እንጂ፣ እንደገና በመግለጽ ጊዜያችሁንና ጊዜዬን አላጠፋም። ስለዚህ ከኔ ጋራ ለመቆየት የፈለገ ሁሉ ቀድመው የታተሙትን መጽሐፎቼን ቢያገኝ ይጠቅመዋል።

ሌላው በዚህ አጋጣሚ ላስታውሰው የምፈልገው፣ በውጭ አገር ሊቃውንትና በኔም የታተሙ ብዙ ምንጮችን የምጠቅስ መሆኔን ነው። ሆኖም ምንጮቹ የውጪ አይደሉም፤ ዋቢ ሰነዶቹ በውጭ ሊቃውንትና በኔም ተጠንተው ይታተሙ እንጂ፣ ደራሲዎቹ የኢትዮጵያ ሊቃውንት ናቸው።

፳፱

የፊተኞቹን ሁለቱን መጻሕፍት ሳዘጋጅ የረዱኝ ባለቤቴ ምሥራቅ አማራ፣ አገታችን ወደዘር ማርታ አማራ፣ ወዳጄ አቶ አምኅ አስፋው ይኸንን መጽሐፍ ሳዘጋጅም በዚያው መጠን አብረውኝ ነበሩ። ምሥራቅ ረቂቁን በመቀምር በመምታት፤ ማርታ የፊደል ግድፈት በመልቀም፤ አምኅ ግልጽ ያልሆኑ አነጋገሮችን በመጠቀም፣ የፊደል ግድፈት በማረም፣ መጠቀሙንና ዋቢ መጻሕፍቱን በማዘጋጀት፣ በመጨረሻም ለመጽሐፉ ይኸንን መልክ በመሰጠት ረድተውኛል። ይኸንን ሁሉ እኔው ራሴ ብቻዬን ለማድረግ ባለመገደዴ ራሴን ዕድለኛ አደርገዋለሁ። በተለየ የአምኅን እርዳታ ባላገኝ መጽሐፉ ለገትመት አይበቃም ነበረ። የረጅም ዘመን ወዳጄ ፕሮፌሰር መስፍን ወልደ ማርያም ረቂቁን አንብቦ እንደሱ “ሕግ ይዳኘን” ከማለት በምንም ምክንያት ወደ ኋላ ላላሉ ኢትዮጵያውያን ታሪክ መግቢያውን የሚያዳብር “ቀዳሚ ቃል” ስለጻፈልኝ አመሰግናለሁ።

ለገድለ እስጢፋኖስና ለገድለ አበክረዙን ጥናቴ የኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጻሕፍት (Spencer Collection, The New York Public Library, Astor,

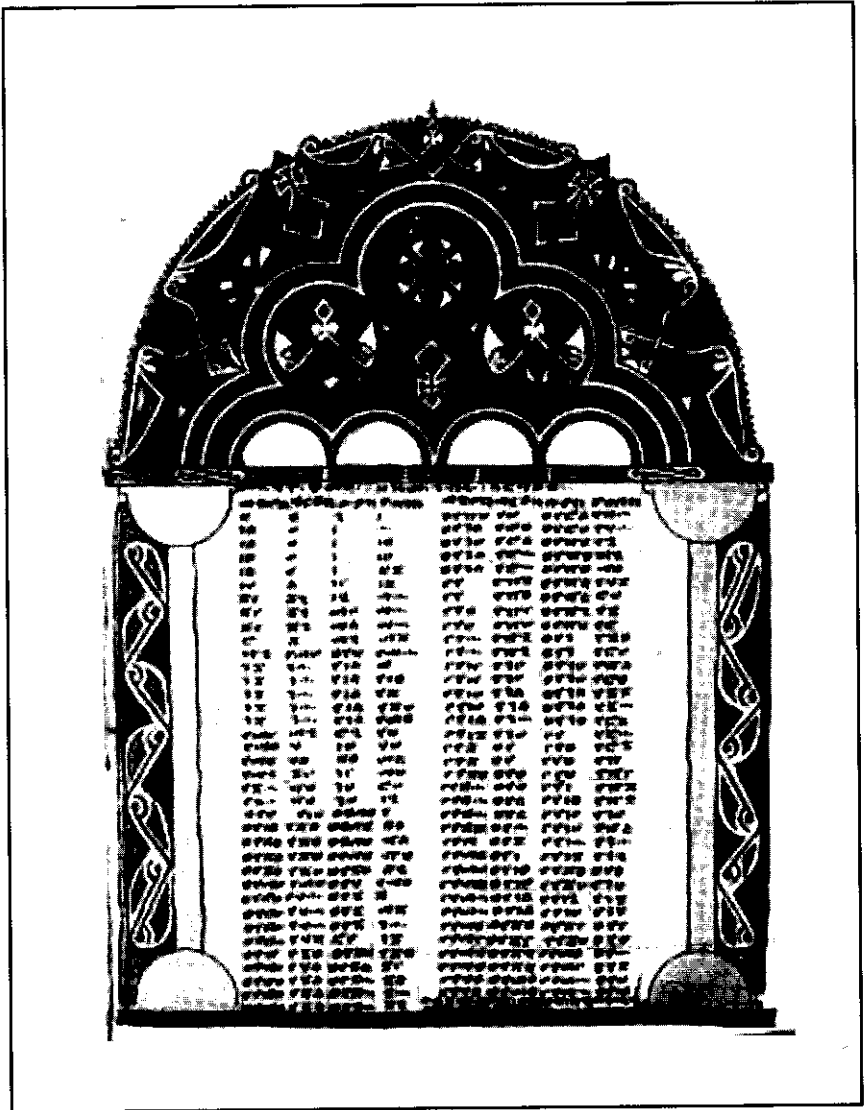
Lenox and Tilden Foundation) የSpencer 73 ቅጂ፡ ለገድለ አስጢፋኖስ በተጨማሪ የርማው የሊንቺ ሕዝባዊ አካዴሚ (Accademia Nazionale dei Lincei, Roma) በወዳጇ በፕሮፌሰር ላንፍራንቮ ሪቺ (Professor Lanfranco Ricci) እርዳታ የConti Rossini 48ን ቅጂ ስላቀረቡልኝ፡ መሥሪያ ቤቱ የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርሲቲ የማይክሮፊልም ቤተ መጻሕፍት (Hill Monastic Manuscript Microfilm Library, Saint John's University, Collegeville, Minnesota) የገድለ አበው ወአጎውን ቅጂ (EMML 4) እና አስፈላጊ የቢሮ ድጋፍ ስላቀረበልኝ፡ ወዳጇ ዶ/ር ታዩ አስፋና እቶ ውዱ ጣፈጠ ካሱ አዲስ አበባ አለ የተባለውን የገድለ አስጢፋኖስን ቅጂ ሊያገኙልኝ ስለደከሙ፡ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት የገድለ አበው ወአጎውን ቅጂ (ቍጥር 496) ዶ/ር ታዩ አስፋ እንዲቀዳልኝ በአቶ ደመቀ ብርሃኔ አማካይነት ስለፈቀደ ለሁሉም ከፍተኛ ያለ ምስጋና አቀርባለሁ።

ይህ መጽሐፍም እንደ የአባ ባሕርይ ድርሰቶች ከአሜሪካኖቹ ዕለተ አኩቲት (Thanksgiving Day) ጋራ የተያያዘ ታሪክ እለው። የአባ እስጢፋኖስን ገድል ወደ እማርኛ የተረጉምኩት ልጆችን ሶስት የ2002 ዓ. እ.ን ዕለተ አኩቲት በዓል አብረናት ከቤተሰቧ ጋራ እንድናከብር፡ በዚያውም የሚኒሶታን ብርድ ለአንድ ወር ያህል አንድንርቅ፡ ከሁሉም ይበልጥ ግን ዓለማየሁን ስትገላገል አጠገቧ ሆነን “ማርያም፡ ማርያም” እንድንል ጋብዛን ሎስ አንጀለስ (ፓሳዲና) በነበርንበት ጊዜ ነው። በአምላክ ቸርነት ልጄን በሰላም ተገላግላ እንደገና አያቶች ለመሆን በቃን። የአኩቲቱን ዕለት ግን አብራን አልነበረችም፤ “ልጅ” ዓለማየሁ በመምጣት ላይ መሆኑን የበዓሉ ዋዜማ ላይ ስላስታወቀ፡ እናት እባቱ እራቱንም አያቶች ከቤታቸው ትተው ሐኪም ቤት ሄደው እዚያው አደሩ፤ ዕለቱንም እዚያው ዋሉ። ታሪኩ መጽሐፉን ለዚህ ዕለት መታሰቢያ ለማድረግ ተጨማሪ ምክንያት ሆነ።

ማስታወሻ:

- (1) ምንጮችን በማስረጃነት በግርጌ ጎዳግ ላይ ስጠቅሳቸው መጀመሪያ ሙሉ አርእስታቸውን እሰጣለሁ፤ ከዚያ በኋላ እነሱኑ መጥቀስ ሲያስፈልገኝ መጀመሪያቸውንና ገጾቹን ብቻ እንጂ ሙሉ አርእስታቸውን አልደጋግምም። ሙሉ አርእስታቸውን ለማወቅ የሚፈልግ ወደ መጨረሻው በ“ዋቢ መጻሕፍት” ከፍል በየደራሲዎቻቸው ስም ተዘርዝረው ያገኛቸዋል።
- (2) ስተረገም የገድሎቼን የግዕዝ ገጾች/ቅጠሎች እየሰጠሁ ነው። ጥቅሙ ግዕዙን ከኔ ትርጉም ጋራ ለማስተያየት የሚፈልግ ያለበትን በቀላሉ እንዲያገኘው ነው። መቼም የግዕዝና የአማርኛ የዓረፍተ ነገር እስካክ የተለያየ ስለሆነ አቅራቢያውን እንጅ ግዕዙ የሚጀምርበትን ልኩን ለማሳየት ፈጽሞ አይቻልም።

ጌታቸው ኃይሌ

የአርባዕቱ ወንጌላት አቅማራት
(EMML 7219, f. 13a.)

መግቢያ

“ጽኑ ነቢይ ሲነሣ እንደዚሁ ጽኑ ንጉሥ ያስነሣል”

አባ እስጢፋኖስ

እግዚእትነ ቅድስት ድንግል ማርያም ምስለ ፍቁር ወልዳ
(ከደቂቀ እስጢፋኖስ መጽሐፍ፥ MS Spencer 7, f. 4a.)

ደቂቀ እስጢፋኖስ

ታሪካቸውን እዚህ የማቀርበው አባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው (ደቂቀ እስጢፋኖስ) የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የማትቀበላቸው እንዲያውም የተወገዙ አድርጋ የምታያቸው በዓሥራ አምስተኛው ምእት ዓመት ያበቡ የተሐድሶ እንቅስቃሴ መሪዎች ናቸው። አሕይዎና ተሐድሶ (Revival and Renewal or Reformation) ተደላድሎና ተመቻችቶ በተቀመጠው ሥርዓት (Establishment) ውስጥ የዛገና የሚራገፍ ነገር የሚያይ የአእምሮ ችሎታና የተፈጥሮ ተስጥዎ ካላቸው ታላላቅ ሰዎች ዘንድ የሚመጡ ሐሳቦች ናቸው። እነዚህ ሰዎች “መለወጥ አለበት” የሚሉትን ለመለወጥ ቈርጠው ሲነሡ ደግሞ ታላቅነታቸው ወደ ገናናነት ያድጋል። ትውልድም አገሪቱ የነፃ ሐሳብና የምርምር ሰዎች እንደነበሯት ሲያውቅ ይከራል። የደቂቀ እስጢፋኖስን ገድሎች የማሳትመው በኛም አገር የሚያከራ የአእምሮ እንቅስቃሴና ለአምነት መሞት የነበረ መሆኑን ሳላዩ ለማሳየት ነው አንጂ እንቅስቃሴውን ለመደገፍ ወይም ለመቃወም ወይም እንደነሱ የንጉሥ ግርማ የማይፈሩ መንፈሳዊ አባቶች አልነበሩም ለማለት አይደለም። አባ አኖርዮስና አባ ፊልጶስ አፄ ዓምደ ጽዮን የአባቱን ዕቅብት ቢያገባ ሳይፈሩ ተናግረውታል፤ የቀጣቸው ቅጣትም ቀላል አልነበረም። ገድላቸው እንደሚመስከረው፤ ደማቸው እንደውሐ እስኪፈስ ገርፏቸዋል፤ ራቁራቸውን በገበያ መካከል አስኪዷቸዋል፤ አግዟቸዋል።¹ ቅጣቱ ከአፄ ዘርአ ያዕቆብ ቅጣት ቢያንስ የነሱን ቈራጥነት አያሳንሰውም።

ከላይ እንዳመለከትኩት፡ የአባ እስጢፋኖስ ተከታዮች “ደቂቀ እስጢፋኖስ” ይባላሉ። ደቂቅ ማለት “ልጆች” ማለት ሆኖ፤ እንደ “ደቀ መዝሙር” የተከታዮች መጠሪያ ነው። አንድ መነኩሴ በአንድ ገዳም መንኲሶ ሲኖር፤ በአንዳች ምክንያት ከዚያ ይወጣና የራሱን የብሕትውና (የባሕታዊነት) ኑሮ ይጀምራል። የአባትነት ስሙ አየገነነ ሲሄድ፤ ቀስ በቀስ

1. K. Conti Rossini, *Vitae Sanctorum Indigenarum I Gadla Başalota Mikā'el seu Acta Sancti Başalota Mikā'el, II Gadla Anorēwos seu Acta Sancti Honorri*, CSCO, vol. 28/11 (1962); Getatchew Haile, “The Translation of the Relics of Abunā Filāppos of Dābrā Libanos,” *RSE*, vol. XXXIV (1992), pp. 75-113; B. Turaiev, *Vitae Sanctorum Indigenarum III Gadla Aron seu Acta Sancti Aaronis, IV Gadla Filpos seu Acta Sancti Philippi*, CSCO, vol. 30/13 (1961).

ሌሎችም እየመጡ የሱ ተከታዮች ይሆናሉ። በዚህ መንገድ ራሱን የቻለ አዲስ ደብር ይቋቋማል። የገዳሙ መሥራች “አባት”፣ “መምህር”፣ “አበምኔት”፣ ከተሾመም “ንቡረ እድ” ይባላል፤ ተከታዮቹ ገዳሙን የጀመረው መነኩሴ ልጆች (“ደቂቅ”) ይባላሉ። ተከታዮችን ልጅ የሚያደርጋቸው ሥርዓቱን ሥርዓታቸው እምነቱን እምነታቸው ማድረጋቸውና ከገዳሙ መመንኮላቸው ነው። ለምሳሌ፡ የደብረ ሊባኖስ መነኮላት ገዳሙን ባቋቋሙት በአቡነ ተክለ ሃይማኖት ስም “ደቂቀ ተክለ ሃይማኖት” እንደሚባሉት ነው። የአባ እስጢፋኖስ ተከታዮችም “ደቂቅ እስጢፋኖስ” የሚባሉት ስለዚህ ነው፤ እምነታቸውን ለብዙ ዘመን እምነታቸው አድርገው ባወጡት ሥርዓት ኖረዋል። ሥርዓታቸው ሌሎች አድባራት ትተውታል የሚሉት የድኽነት፣ የስግደት፣ የጸሎት፣ የዝምተኝነት ኑሮ ሲሆን፣ እምነታቸው ለአብ፣ ለወልድ፣ ለመንፈስ ቅዱስ ካልሆነ በቀር (ለወላዲተ አምላክ) ሥዕል፣ ለመስቀል፣ ለንጉሥ አንስግድም (አራስን የሚያስነሳበት እጅ አንነሣም) ከቤተ ክርስቲያን መጻሕፍት ውጪ የሆኑትን እንቀበልም ነው።

ደቂቀ እስጢፋኖስ ይወቁት አይወቁት አይታወቅም እንጂ፣ ለሥዕልና ለመስቀል አንስግድም ማለት በኢትዮጵያ ታሪክ አዲስ ሐሳብ አይደለም። እነሱ ከመነሣታቸው ከመቶ እምሳ ዓመት ግድም በፊትም እዚያው እትግራይ ለሥዕልና ለመስቀል አንስግድም፣ “ምክንያቱም ሥዕል ሰሌዳ ነው፤ መስቀልም የኅልነታ ዕንጨት ነው” የሚሉ ታላላቅ ሰዎች ተነሥተው ነበረ። ግን አዲ ያግብአ ጽዮን (1278-1286) እመቤታችን ተገልጻልኝ፣ “ለሥዕሌና ለልጄ መስቀል መስገድ ይገባል” ብላኛለችና ያልታዘዘ “አንገቱ ለገመድ፣ ያከማቸው ንብረቱ ለወራዊቱ፣ ቤቱ ከጠመንጃዬ አፍት ለምትወጣ እሳት ይዳረጋል” ሲል ስላወጀ ያገሩ ሰዎች ሁሉም፣ “ንጉሡ ያዘዘንን ሁሉ እናደርጋለን፤ ለመስቀልና ለሥዕል እንስግዳለን” ብለው በመታዘዛቸው እንቅስቃሴው በዚህ አክትሟል።²

ደቂቀ እስጢፋኖስ የተነሡት በአዲ ይሥሐቅ (1406-1421) ዘመን ሲሆን ማርቲን ሉተር ጀርመን ላይ ተመሳሳይ ሐሳብ ይዞ ከመነሣቱ ከስላሳ ዓመት ግድም በፊት ነው። ግን በየትም አገር ቢሆን በተደላደለው ሥርዓት ላይ ተመቻችተው የተቀመጡ ንላፊዎች የሚነካቸውን ለውጥ ስለሚጠሉ እንዲህ ያለውን የለውጥ ጥሪ ይቃወሙታል። እንዲያውም ተጣሪዎቹን ባላቸው ሥጋዊና መንፈሳዊ ንይል ሁሉ ሊያጠፏቸው ይሞክራሉ። በአባ እስጢፋኖስና በተከታዮቻቸው በደቂቀ እስጢፋኖስ ላይ የደረሰው ይህ ነው። አበባቸውን አረገፉት፤ የእንቅስቃሴያቸውን ነበልባል ውሐ ቸልሰውበት ላይቀጣጠል ቀረ። የመንግሥቱ ንይል የሚጋፉት አልነበረም። ሆኖም የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ውጤትን ታድርጋቸው እንጂ ተልእኳቸውን ውስጥ ውስጡን በጽሑፍና እየተቀበለቸው በመሄድ ላይ እንዳለች ሥነ ጽሑፍ ይመስክራል። እንደሚባለው ሳይሆን ሁል ጊዜ ሰላማዊና የማይቁረቀር

2. K. Conti Rossini, *Vitae Sanctorum Indiginarum I Acta Marqorēwos*, CSCO, vol. 33/16 (1965), pp. 12-14.

ተሐድሶን የሚቀበሉ መሪዎች አሏት። ቤተ ክርስቲያን ቅድስት ድንግል ወላዲተ አምላክን ታከብራለች እንጂ አታመልክም። ከአምነቷ ውጪ የሆኑ ሐሳቦች ሲነሡም በጉባኤ በውይይት ታስቀራቸዋለች።

ገድሎቻቸው እንደሚያሳዩት ደቂቀ እስጢፋኖስን መንፈሳዊ ሥልጣን ያላቸው ጳጳሳቱ ያወገዟቸው ለመሆኑ የማያከራክር ማስረጃ የለንም። ያወገዛቸው ወይም ተወግዘዋል የሚለው ንጉሠ አፄ ዘርአ ያዕቆብ (1426-1460) ነው። ታሪካቸውን ስናነብ እንደምናየው፣ መወገዛቸውን እነሱ አያምኑም፤ እንዲያውም ራሳቸውን የሚጠሩት “ቅዱሳን” (ቅዱሶች) አያሉ ነው። አባ እስጢፋኖስ በከሓዲነት ተከሰሰው ከሱ በፊት በነገሠው በአፄ ይሥሐቅ ችሎት ቀርበው የገለጡት አምነታቸው አፄ ዘርአ ያዕቆብ ችሎት ሲቀርቡ ከገለጡት አምነታቸው የተለየ አልነበረም። ሆኖም በአፄ ይሥሐቅ ችሎት የተመሰገኑ መነኮሴ በአፄ ዘርአ ያዕቆብ ችሎት ተወዝዙ።

የአፄ ዘርአ ያዕቆብ አገዛዝ (1426-1460)

ራቅ ብለው ሲያዩት ዘመኑ ሁሉ ያው ካልሆነ፣ የአፄ ዘርአ ያዕቆብን ዘመን ታሪክ ሳንብ “ምነው በዚያን ጊዜ በተወለድኩ” እና “እንኳን በዚያን ጊዜ ያልተወለድኩ” የሚሉ ሁለት ተቃራኒ ስሜቶች ይመጡብኛል። አፄ ዘርአ ያዕቆብ የሰለት ልጅ ነበረ። እናቱ የፊተኛው ልጇ ስለሞተባት፣ “ያሁኑ ፅንሴ ተወልዶ በጤና ካደገ ለቅድስት ድንግል እመቤታችን እስጠዋለሁ” ብላ ተሰላ እንደነበረ ተጽፏል።³ በእመቤታችን እርዳታ በሰላም በጤና ስለተወለደ ለሷ ከፍ ያለ ግዴታ የተሰማው ይመስላል። አባቱ ዳዊት የጀመረውን በፈረንሳይ፣ በእስፓኝ፣ በግብጽ፣ በፍልስጥኤም የተሠሩትን ታምሮቿን ወደ ግዕዝ መተርጉም⁴ በሰፊው ቀጠለበት፤ የውጪውን አገር ማስተርጉም ብቻ ሳይሆን ኢትዮጵያ ውስጥ የሠራቻቸውን ተአምራት ሁሉ አየሰበሰበ በጽሑፍ አስፈራቸው።⁵ ጸሐፊዎች ሰብስቦ፣ ተአምረ ማርያምን እያስቀዳ በቅዳሴ ጊዜ እንደ ወንጌል በሥርዓት ቆመው እንዲያነቡት ለየገዳማቱ ላከላቸው፤ ይኸም አንድ የጭቅጭቅ ምንጭ ሆነ።

ለገዳማቱ በላከላቸው የተአምረ ማርያም መጽሐፍ መግቢያ ውስጥ “ፍጥረት ሁሉ ስለ እመቤታችን ተፈጠረ። አዳምና ሔዋንም ስለ እመቤታችን ተፈጠሩ”⁶ የሚል፣ በሥርዓቱ ውስጥ “ቅርባን መቀረብ

3. Enrico Cerulli, “Le Etiopia del secolo XV in nuovi documenti storici,” *Africa Italiana*, vol. V (1933), pp. 82-83.

4. Enrico Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria e le seu fonti nelle letterature del Medio Evo latino*, Rome 1943.

5. Getatchew Haile, *The Mariology of Emperor Zär'a Ya 'aqob of Ethiopia*, Rome 1992, pp. 3-12.

6. ተአምረ ማርያም። በግዕዝ እና በአማርኛ። አዲስ አበባ ፲፱፻፳፩ ዓመተ ምሕረት፣ ገጽ 9.

ያልቻለ ተአምራን ሰምቶ ወደ ቤቱ ይሂድ፤ እንደ ቊርባን ይቈጠርለታል፡፡⁷
 የሚል፡ በተአምሮቿ ውስጥ ደግሞ ስንት ሰው በልቶ የፈጀ በላዔ ሰብእ (ሰው
 በላ) በቅድስት ማርያም ስም ለአንድ ሰተጠማ ሰው ውሐ ስለሰጠ ብቻ
 መንግሥተ ሰማያት ገባ የሚል ስላለበት አበምኔቶቹ ስለ ንጉሡ ትእዛዝ ምን
 እንደሚያደርጉ ተቸገሩ፤ አንዳንዶቹ ደፍረው ተቃውሞ ጀመሩ፡፡⁸

ወሰምዐ አሐዱ መነኮስ ንቡረ እድ ከመ ፈነወ ንጉሥ መጽሐፈ
 ተአምራሃ ውስተ አብያተ ክርስቲያናት ወይቤ አንሰ ኢያበውአ ውስተ
 ደብርየ መጽሐፈ ተአምራሃ ለአግዝእትነ ቅድስት ድንግል በ፪ኤ
 ማርያም ወላዲተ አምላክ ምንተኒ ለእመ ረሰቹ፡፡ ወይቤሉ አሐዱ
 ብእሲ ዘሰምየ አንዝ ይብል ከመዝ ለምንትነ አላባ ዘኢታበውአ ውስተ
 ደብርከ ተአምራሃ ለአግዝእትነ ቅድስት ድንግል በ፪ኤ ማርያም
 ወላዲተ አምላክ፡፡ ወይቤ አንሰ አሜህሮሙ ለደቂቅየ ጽኑዐ ትምህርተ
 (ትሕርምተ?) በከመ ገድለ መነኮሳት፡፡ ቦ እለ ህለው ውስተ ጸማዕት
 ወቦ እለ ህለዉ በትሕርምት፡፡ ወሰባ ይሰምዑ መጽሐፈ ተአምራሃ
 ለአግዝእትነ ቅድስት ድንግል በ፪ኤ ማርያም ወላዲተ አምላክ ዘከመ
 አድገነቶሙ ለብዙኃን ኃጥአን እለገብሩ ኃጣውአ ዓበይተ የኃድጉ
 እሙንተኒ ጸማሆሙ ወገድሉሙ ወይገብኡ ውስተ ንዝሐላል፡፡

አንድ ንቡረ እድ መነኮሴ ንጉሡ የተአምራን መጽሐፍ ወደየቤተ
 ክርስቲያኖቹ እንደላክ ሲሰማ፡ “እኔ ምንም ቢያደርጉኝ
 የእመቤታችንን በ፪ መንገድ ድንግል ቅድስት ማርያም ወላዲተ
 አምላክን የተአምራን መጽሐፍ ከደብረ አላስገባም” አለ፡፡ እንደዚህ
 ሲል የሰማው አንድ ሰው፡ “የእመቤታችንን በ፪ መንገድ ድንግል
 ቅድስት ማርያም ወላዲተ አምላክን ተአምር ከገዳምህ የማታስገባው
 ለምንድን ነው?” አለው፡፡ “ልጆቼን በመነኮሳት ገድል ውስጥ እንዳለው
 ጽኑ ትምህርትን/ ጭምተኝነትን አስተምራለሁ፤ እነሱም አንዳንዶቹ
 በዋሻ ኑሮ ይኖራሉ፤ አንዳንዶቹ በጭምተኝነት ላይ ናቸው፡፡ ታላላቅ
 ኃጢአቶችን የሠሩ ብዙዎች ኃጢአተኞችን እንዳዳነቻቸው
 የእመቤታችንን በ፪ መንገድ ድንግል ቅድስት ማርያም ወላዲተ
 አምላክን ተአምር ሲሰሙ እነሱም ጸማቸውንና ገድላቸውን ትተው
 ንዝሐላሎች ይሆናሉ” አለው፡፡

እዚ ዘርአ ያዕቆብ የተአምራ ማርያምን ቅጂ ለደቂቀ እስጢፋኖስ ገዳምም ልኮ
 እንደነበረና ከቤተ ክርስቲያናቸው ሥርዓት እንዳላስገቡት ምንጫቸው
 ይመስክራል፡፡⁹

7. እዚያው፡ ገጽ 19፡፡

8. Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria*, pp. 18-19.

9. ገድለ አበው ወአጎው፡ EMM 4, f. 36b-37a, W. F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts Microfilmed for the Ethiopian*

(36^ሐ) ንጉሠ “መጽሐፈ ተአምረ ማርያምን እጅ አይነሡም” በሚል ከስ ወዳመጧቸው ወደ ጀቱ፡ “የሚሏቸው እውነት ነውን?” (ብሎ) ላከባቸው፡፡ ፩ዱ ወንድም፡ “እኛ እጅ እንነሣም አላልንም፤ ብቻ እንድ ተላላኪ ከወንጌል ንብብ በኋላ (እንዲነበብ) እንድ መጽሐፍ አመጣልኝ፤ “ይኼ መጽሐፍ ምንድን ነው?” አልኩት፡፡ “መጽሐፈ ተአምረ ማርያም ነው” አለኝ፡፡ “የሐዋርያት ሥርዓት እኮ እንደዚህ አይደለም፡፡ ከአሪት፡ ከነቢያት፡ ከሐዋርያት ዜና መጻሕፍት ሁሉ (ተነብስ)፡ ከዚያ ቀጥሎ፡ ወንጌል ይነበባል፤ ከጸሎት ፍጻሜ በኋላ ወንጌልና መስቀል እጅ ይነሣል” አልኩት፡፡ የቃሌን መጨረሻ ሰምቶ መጽሐፉን ይዞ ሄደ፡፡ ከዚያ በኋላ ያንን መጽሐፍ (37^ሀ) እንዲሰጠኝ ጠየቅሁት፡ ሰጠኝ፤ እንብቤ እጅ ነሣሁት” አለ፡፡ ንጉሡ፡ “ይኸን የምትለው ንቃህ አይደለምን?” አለው፡፡ ያ ወንድም፡ “የምንቅ እንደሆነ አሁን ፈትኑኝ” አለው፡፡ ንጉሡ፡ “አጌንብሶ፡ ማንስ ተጌንብሶ?” አለ፡፡ ከዚያ፡ ንጉሡ እንዲደበድቡት አዘዘ፡፡ በዱላ ደበደቡት፡፡

ዘመኑን የሚያንጓን የሚያደርገው ዘርእ ያዕቆብ በአንድ ገዳም ውስጥ ራሱን ሳይገልጽ በትምህርት እየታነጸ ያደገ ታላቅ ሊቅ¹⁰ ከመሆኑም በላይ ድርጊቶች በጽሑፍ እንዲመዘገቡ ማድረጉ ነው፡፡ ከሱ በፊት የነበሩ ሊቃውንት ያተኮሩት የውጪ መጻሕፍትን ወደ ግዕዝ በመተርጎም ዕውቀትን ከውጪ አገር ከማምጣቱ ላይ ነበረ፡፡ ዘርእ ያዕቆብ ያንንም እያደረገ በተጨማሪ በካህናተ ደብተራነት¹¹ ከቤተ መንግሥት ከሚያገለግሉ ሊቃውንት ጋራ ብዙ ድርሰቶች ደርሷል፡፡¹² ብሔራዊ ሥነ ጽሑፍ ከሱ አስቀድሞ በነበሩት በነቅዱስ ያሬድ፡ በነርቱና ሃይማኖትና በነአባ ጊዮርጊስ ዘጋሥጫ ቢጀመርም መዳበር የጀመረው በአዲ ዘርእ ያዕቆብ ዘመንና ጥረት ነው፡፡ ስለ እርቶዶክስ ሃይማኖት ያለው እምነት ለጥቂቶቹ ሊቃውንት እልጥም ስላላቸው

Manuscript Microfilm Library, Addis Ababa, and for the Monastic Manuscript Library, Collegeville, vol. I: Project Numbers 1-300, Collegeville, (Minnesota) 1975, p. 7. እዚህም ገጽ 128፡፡

10. Tadesse Tamrat, *Church and State in Ethiopia 1270 - 1527*, Oxford 1972, p. 220-221.

11. “ካህናተ ደብተራ” (የድንኳን ካህናት) የሚባሉት ዱሮ ከቤተ መንግሥት ግቢ “በድንኳን” ባለው ታቦት እያገለገሉ ነገሥቱን ስለ ቤተ ክርስቲያን ሃይማኖት የሚያማክሯቸው ሊቃውንት ናቸው፡፡ “ደብተራ” ማለት “ድንኳን” ማለት ነው፡፡ ግን ንጉሡ ሲጓዝ ካልሆነ በቀር ታቦቱ ሁል ጊዜ በደብተራ ውስጥ የሚቀመጥ አይመስለኝም፡፡ “ደብተራ” የሚባለው ድንኳን ከብሉይ ኪዳን ሥርዓት ጋራ የተያያዘ ነው፡፡ ንጉሥ ሰሎሞን መቅደስ እስኪሠራላት ድረስ ታቦቱ ጽዮን የምትቀመጠው በደብተራ (በድንኳን) ነበረ፡፡ ካህናቱም “ካህናተ ደብተራ” (ካህናተ ድንኳን) እንዳንዴም “ደብተራ” ይባላሉ፡፡

12. የሚታወቁት መጻሕፍት ጌታቸው ኃይሌ፦ ባሕረ ሐሳብ የዘመን ቁጠራ ቅርሳችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ፦ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ) ፲፱፻፺፫ ዓ. ም. ገጽ 236 ላይ ተዘርዝረዋል፡፡

(እንዳንዶቹም ዘንድ ኑፋቄ ስለነበረባቸው) ይቃወሙት ነበረ። እነሱን በየገዳማቸው እየዞረ መገሠጽ ስለማይችል ጉባኤ እየጠራ በራሱ ዳኝነት እየተከራከረ ይረታቸው ነበረ። የጉባኤውን ታሪክና ውሳኔ በጽሑፍ ስላስቀረፈን አፄ ዘርአ ያዕቆብ ታሪክ ሠርቷል።¹³ ኢትዮጵያ ውስጥ የተፈጸሙት ንጉሠ የሰበሰባቸው ተአምራትም የሥነ ጽሑፍና የታሪክ ምንጭነት አላቸው። ይህንን መግቢያ ለማዘጋጀት ካስቻሉኝ ምንጮች ውስጥ አንዱ ተአምረ ማርያም ነው።

ዘመኑን የማያንጓ የሚያደርገው ንጉሠ ከአሚያምነው በተለየ እምነታቸው በጸኑት ሊቃውንትና የሃይማኖት ሰዎች ላይ ያደርስባቸው የነበረው ጽኑ ቅጣት ነው። ምን ማለቱ እንደሆነ እዚህ የማቀርባቸው የአባ እስጢፋኖስና የተከታዮቻቸው ገድሎች ይገልጹልናል።

አፄ ዘርአ ያዕቆብ አባ እስጢፋኖስን “እስጢፋ”፣ ተከታዮቻቸውን “ደቂቀ እስጢፋ” (“የእስጢፋ ልጆች”) ነበር የሚላቸው። አባ እስጢፋኖስን ለምን “እስጢፋ” እንደሚላቸው አልነገረንም፤ ግን ንጉሠ የሸሙጥ ስም ማውጣት ይችላለን ነበረ። ደቂቀ እስጢፋኖስ ሸሙጥ እንደገባቸው ከሆነ፣ “እስጢፋ በግብጽ ቋንቋ የሰይጣን ስም ስለሆነ የእግዚአብሔርን ቤት እስተዳዳሪ ሰይጣን፣ እኛን ልጆቹን የሰይጣን ልጆች ለማለት ነው” ይላሉ።¹⁴ እነሱም አጻፋውን ሲሰጡት “ድብ ፀር” (“ጅብ ጠላት”)—አያ ጂቦ፣ “ዝራጉን” (ድራጎን) ይሉት ነበር።

የሃይማኖት ውዝግብ

የዘመኑ ዋና ዋና አከራካሪ ጥያቄዎች ስለ ምሥጢረ ሥላሴ፣ ስለ ምሥጢረ ሥጋዊ፣ ስለ ሰንበት አከባበር፣ ስለ ቤተ ክርስቲያን የሕግ መጻሕፍት ቍጥር፣ ቅድስት ድንግል ማርያምን፣ የቅዱሳን/ት ሥዕልን፣ መስቀልን ስለማክበር፣ ስለ ክርስቶስ ሁለተኛ መምጣትና ከጻድቃኑ ጋራ እንድ ሺህ ዓመት ስለ መንገሥ (ማለት ስለ “ደብረ ጽዮን” ወይም “ስለ ስምንተኛው ሺህ”) ነበረ።

13. Getatchew Haile, “Religious Controversies and the Growth of Ethiopic Literature in the Fourteenth and Fifteenth Centuries,” *OrChr*, vol. 65 (1981), pp. 102-136. ለምሳሌ፣ ዘሚካኤልና ገማልያል የሚባሉ ሁለት ሊቃውንት “አልቦቱ መልክዐ ለእግዚአብሔር ከመ መልክዐ ሰብእ” (“እግዚአብሔር የሰውን መልክ የሚመለል መልክ የለውም”) በማለታቸው ንጉሠ ተቆጥቶ ሊከራከራቸውና ሊረታቸው የሊቃውንት ጉባኤ ሰብሰቦ ነበረ። የዘመኑ ታላላቅ ሰዎች እነማን እንደነበሩ በከፊልም ቢሆን ለማወቅ የቻልነው ንጉሠ በጉባኤው ላይ የነበሩትን ሰዎች የለም ዝርዝር ስለመዘገበልን ነው፤ Getatchew Haile, “The Homily of Zār’a Ya’eqob in honour of St. John the Evangelist,” *OrChr*, vol. 67 (1983), pp. 150-151.

14. *ገድለ አበው ወእኅው*; EMMML 4, ff. 84a and 142a. እዚህም ገጽ 167 እና 208።

እሁን ገድሎቻቸውን ወደ እማርኛ ተርጉሜ እዚህ ያቀረብኩት እባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው ከእፄ ዘርአ ያዕቆብ ጋራ የሚያጣላቸው ጉዳይ ንጉሡ እንደሚለው ከሆነ፥ ለመቤታችን ለቅድስት ድንግል ማርያምና ለክቡር መስቀል ስለማይሰግዱ ነው።¹⁵ እነሱ የሚሉት ደግሞ ይሄ ሰበብ ነው፤ የሚያሳድዳቸው ለሱ ስላልሰገዱለት ነው።

እባ እስጢፋኖስና ተከታዮቻቸው ስግደትን ከአምልኮት ጋራ ሰላያያዙት ከሰው ጋራ ሰላምታ ሲሰጣጡ እንኳን አንገታቸውን ሰበር አያደርጉም። ሰነዶቻቸው እንደሚመሰክሩት፥ ስግደት ለእግዚአብሔር (ለአብ፥ ለወልድ፥ ለመንፈስ ቅዱስ) ካልሆነ በቀር ለሌላ አይገባም ይላሉ። ንጉሡን ከችሎቱ ለጉባኤ የተሰበሰበው ሕዝብ ሁሉም ራሳቸውን ዝቅ በማድረግ (ምናልባትም ከመሬት ላይ በመውደቅ) ሰላምታ ሲሰጡት እነእባ እስጢፋኖስ ከፊቱ እንደ ጂብራ ተገትረው ይቀራሉ። “ለምን አታጎነብሱም” ሲላቸው፥ “ለሰው መስገድ አይገባም፤ ለሰው መስገድ አምልኮ ባዕድ (አምላክ ያልሆነን ማምለክ) ነው። ይገባል ካልክ ሕግ ይዳኘን” ብለው ምንም ነገር ሳይፈሩ በሕግ ቀጥ አድርገው ይከራከሩታል። ጸድቆች ሳይቀሩ ለታላቅና ለባለሥልጣን ሰላምታ ሲሰጡ እንደሚያገነብሱ (እንደሚሰግዱ) መጽሐፍ ሲጠቅሰባቸው፥ “ለማስረጃነት ከነሱ ድክመት ይልቅ የማያልፈው የእግዚአብሔር ቃል ይበልጣል፤ ከኔ በቀር ለሌላ ለማንም አትሰገዱ ብሏል” ይሉታል፤ በእምነታቸው ሲጸኑበት አይቀጡ ቅጣት ይቀጣቸዋል።

ሕግ የሚሉት በብሉይና በሐዲስ ውስጥ ያሉትን የቤተ ክርስቲያን መጻሕፍትና በመጽሐፈ ሲኖዶስ በመጽሐፈ ዲድስቅልያ ውስጥ የተደነገገውን ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያን ነው።¹⁶ ይኸም ሆኖ የነሱ ምንጮች ናቸው እንጂ፥ ዘርአ ያዕቆብ በተወልደ ሰነዶች ውስጥ “ስላልሰገዱልኝ ተጣላኋቸው” ሲል አላገኘሁም፤ እንዲህ ብሎ ይጽፋል ተብሎም አይገመትም፥ አይጠበቅምም።

ለንጉሡ ላለመስገድ የሰጡት ምክንያት በቂ ቢመስልም፥ ጦሩ እየተሰበቀ፥ ሰይፉ እያውለበለበ ፊት ለፊት ሲመጣባቸው፥ “ለንጉሥ አንገትን ሰበር አድርጎ እጅ መንሣት አምልኮ አይደለም” ብለው ማምለጥ ሲችሉ እስከመጨረሻው እንዲጨክኩ ትልቅ ተጽዕኖ ያደረገባቸው እንድ ከመጽሐፈ መነኮሳት ያገኙት ታሪክ ይመስለኛል። ታሪኩ እንዲህ ይላል።¹⁷

ደግሞ ያ ወንድም እባ ቆረኒስ ከአስቴፕስ የወጣው ጊዜ ያለኝን ነገረኝ፤ የግብጽን ምድረ በዳ አልፎ እዚያ ትንሽ ሰሌን ሰጉነጉን ብዙ እርኩስ መንፈሶች በጣም በሚያሰፈሩ ግርማ ሆነው ወታደሮች መሰለው ።

15. ተአምረ ማርያም፡ ገጽ 112-121።

16. በእጅ የተቀዳ መጽሐፈ ሲኖዶስ በታላላቅ ቤተ ክርስቲያኖችና በውጪ አገርም በአንዳንድ የምርምር ቤተ መጻሕፍት ይገኛል፤ ግን ስላልታተመ ሁሉም በቀላሉ አግኝቶ የሚጠቅሰውን አንድ ምንጭ መጥቀስ አልተቻለም።

17. Victor Arras, *Collectio Monastico*, CSCO, vol. 238/45 (1963), p. 123.

መጡ። ከነዚያ መንፈሶች ውስጥ ጥቂቶቹ ወደኔ ወደ ውስጥ ገቡና፡ “ተነሥ ውጣ፤ ንጉሡ ጠርቶሃል” አሉኝ። “አልወጣም” አልኳቸው። የምጉነጉነውን ከእጄ ነጠቁኝና “ና ተነሥ፤ ንጉሡ ጠርቶሃል ስንልህ ቁጭ ብለህ ትጉነገኛለህ!” ብለው ደበደቡኝ። በግድ እየጎተቱ ወደ ውጪ አወጡኝ። ለመለከት ፩ ከዙፋን ላይ የተቀመጠ አየሁ። “ንጉሥ ነው፤ ስገድለት” አሉኝ። “አልሰግድም” አልኳቸው። እንደገና ደበደቡኝና የሞተ ያህል ከመሬት ላይ ጣሉኝ።

ከመሬት ላይ ሰወድቅ ትተውኝ ሄዱ። አንድ (መንፈስ?) ወደኔ መጥቶ ቀለቀሰኝና “ያንተው ነኝ፤ ከዚህ ተነሣ” አለኝ። ሲያነሣኝ ጎይል አግኝቼ ተነሣሁ። ግርፋትም ሆነ ወይም በሥጋዬ ላይ አንዳች ቊስል ምንም ነገር አላየሁም። “እስካሁን የት ነበርክ?” ብለው፤ “እዚሁ ነበርኩ፤ ዝም ያልኩህ ትታገሥ ወይም ያቅትህ አንደሆነ ለማየት ነው” አለኝ።

እስጢፋኖሳውያንም ለሥዕልና ለመስቀል (ከመጀመሪያው ላይ ለቅድስት ድንግል ማርያምም) አንስግድም ማለታቸውን አይክዱም። ለአብ፡ ለወልድ፡ ለመንፈስ ቅዱስ ካልሆነ በቀር “ለሌላ” አለመስገዳቸው ከተረጋገጠ፡ “ሌላ” ንጉሥን እንደሚጨምር ሁሉ መስቀልን፡ ሥዕልን፡ ከዚያም አልፎ መላእክትን፡ ቅዱሳንን፡ (ቅድስት ማርያምን) መጨመር አለበት፤ አለዚያ “ሌላ” የሚለው ቃል ትርጉሙ ይቃወሳል። እንዲያውም ከጳጳሱ ከአባ ገብርኤል ዘንድ ባቀረቧቸው ጊዜ፡ ጳጳሱ “ለምን ኢትስግዱ ለማርያም” (“ለማርያም ለምን አትስግዱም?”) ብለው ቢጠይቁቸው፡ “አኮ ዘረከብኝ ቅድመዝ እንዘ ይብል እስግድ ለማርያም ዘእንበለ ዘይትበህል እስግድ ለአብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ” (“ከዚህ በፊት ለአብ፡ ለወልድ፡ ለመንፈስ ቅዱስ እስግዳለሁ የሚባል እንጂ ለማርያም እስግዳለሁ የሚል አላገኘንም”) የሚል መልስ እንደሰጧቸው ራሳቸው ነግረውናል።¹⁸

አለመስገድን እንደ አለማክበር አያዩትም፤ እመቤታችንን ማክበራቸው አያጠራጥርም፤ “ምስለ ፍቁር ወልዳ” የሚባለውን ቅድስት ማርያም ልጇን (ጌታችንን) ታቅፋ የሚያሳየውን ሥዕል በየመጽሐፎቻቸው ውስጥ ሥለው ተገኝቷል፤ በራሳቸው በአባ እስጢፋኖስ ገድል ውስጥም አለ (ገጽ 22ን ተመልከት)። በዚያ ላይ እንደ ሌሎቹ ሁሉ የቅዱስ ኤፍሬምን ውዳሴ ማርያም እና የቅዱስ ያሬድን አንቀጽ ብርሃን ይደግሙ ነበረ። እነዚህ ሁለት ድርሰቶች እመቤታችንን የሚያደንቁና የሚያመሰግኑ፡ በየአንቀጹ “ሰአሊ ለኔ ቅድስት” (ቅድስት ሆይ፡ ኀጢአታችንን ይቅር እንዲለን ክልጂሽ ከወዳጂሽ ዘንድ አማልጂን) የሚል ንባብ ያለባቸው ናቸው። ጳጳሱም ለቅድስት ድንግል ማርያም ብትስግዱ ስሕተት አይሆንባችሁም ብለዋቸው አብረው መስገዳቸውን ራሳቸው መስክረዋል።

ንጉሡ ያገኘባቸው ወንጀል (ኀጢአት) ለቅድስት ማርያም አለመስገዳቸው ሳይሆን፡ “ወቅድመ ሥዕላ ሰግዱ” (በሥዕሏ ፊትም ስገዱ)¹⁹

18. ገድላ አበው ወአኀው፤ EMM 4, f. 62b. እዚህም ገጽ 149።

19. ተአምረ ማርያም፤ ገጽ 11።

ብሎ ለሕዝብ ክርስቲያኑ ያወጀውን ዓዋጅ አለመቀበላቸው መሆኑ ግልጽ ነው። አንድ ጊዜ “ምስለ ፍቁር ወልዳ” የሚባለውን ሥዕል ቢያሳዩዋቸው ሥዕሉን እድንቀው፡ “ለሰው ሥራ አትስገድ” የሚለውን አምላካዊ ትእዛዝ ለማስታወስ፡ “የሰው ሥራ ነው” አሉ። ግን ለቅድስት ማርያም ሥዕልና ለክቡር መስቀል አንስግድም ማለታቸውንም ቢሆን የአስጢፋኖሳዊው አባ ዕዝራ ገድል እንደሚመሰክረው የኋለኞቹ ልጆች ትተውታል።²⁰

እዚ ዘርእ ያዕቆብ ደቂቀ እስጢፋኖስን ስለ ምስጢረ ሥላሴ የሚከሳቸው፡ አብ ወልድ፡ መንፈስ ቅዱስን ለየራሳቸው በራሳቸው ቃል ይናገራሉ ስለሚሏቸው ሶስት አማልክት እደረጋችኋቸው ብሎ ነው። ወልድ ቃል ስለሆነ ቃልነቱ ለአብና ለመንፈስ ቅዱስም ነው ሲሳቸው አብ እና መንፈስ ቅዱስ በራሳቸው ቃል እንደተናገሩ መጽሐፍ ይጠቅሱበታል።

“ደብረ ጽዮን የለም” ብለው የሚከራከሩ ግን ደቂቀ እስጢፋኖስ ሳይሆኑ ዘሚካኤልና ገማልያል የሚባሉ ሌሎች ሊቃውንት ናቸው። “ደብረ ጽዮን” ክርስቶስ ከጻድቃኑ ጋራ የሚገዛበት የአንድ ሺህ ዓመት ዘመን ነው፡ “ምሳሕ በደብረ ጽዮን” (“በደብረ ጽዮን ምሳ”) አንዳንዴም “ምሳሕ ከብካብ” (“የሠርግ ምሳ”)፡ “መብልዕ ዘ፲፫” (“የአንድ ሺህ (ዓመት) መብል”)፡ “ማእድ ዘ፲፫” (“የአንድ ሺህ (ዓመት) የምግብ ገበታ”) ይሉታል፤ መጽሐፈ ድጋው “መንግሥተ ደብረ ጽዮን” ይለዋል። መሠረቱ ራእዩ ዮሐንስ፡ ተእምረ ኢየሱስ፡ ትምህርተ ኅሎሳት ሲሆኑ ሌሎች የጸሎት ድርሰቶች፡ በተለየም አንዳንድ አኩቴተ ቊርባኖች፡ ይጠቅሱታል፤ አምነቱ ስለ ስምንተኛው ሺህ ከሚታመንበት ጋራ የተያያዘ ነው። ንጉሠ ደቂቀ እስጢፋኖስን ጎትቶ እዚህ ክርክር ውስጥ አስገባቸው እንጂ ይኸ የነሱ ጉዳይ አልነበረም። እነሱ ሲጠየቁ የሚሉት ወደ ፊት እንደምናየው፡ የክርስቶስ መንግሥት የክርስትና ዘመን ስለሆነ የክርስቶስን ሕግ ለሚጠብቅ ሁሉ ዘመን ሳይለያት ሁል ጊዜም እስች ነው። ንጉሠ ግን ወደ ፊት እንደሚሆን በሰፊው እየጻፈ ያስተምራል።²¹ “በእንተ እስ ያስትቱ ደብረ ጽዮን” (“ደብረ ጽዮንን ስለሚያቃልሉ”) በሚል

20. André Caquot, “Les Actes d'Ezrā de Gunda-Gundē,” *AE*, vol. 4 (1961), pp. 80-81. አዚህም ገጽ 285-6።

21. ጌታቸው ኃይሌ፡ ባሕረ ሐሳብ፡ የዘመን ቁጠራ ቅርሳችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ፡ ኮሌጅቪል (ሚኒሶታ)፡ 1993 ዓ. ም.፡ ገጽ 21-24፤ መጽሐፈ ቅዱስ በግዕዝና በአማርኛ፡ አዲስ አበባ 1951 ዓመተ ምሕረት፡ ለምሳሌ፡ ገጽ 9 (ሥርዓተ ቅዱስ)፡ 123 (ቅዱስ ማርያም)፡ 134 (ስሐብቱ ምክት)፡ 177 (ባስልዮስ)፡ 206-207 (ዮሐንስ አፈ ወርቅ)፡ 227 (ቄርሎስ)፡ 286 (መስተብቁሶ በእንተ ሙታን)፤ Ernst Hammerschmidt, *Äthiopische Liturgische Texte der Bodleian library in Oxford*, Berlin (1960), p. 70; Getatchew Haile, *The Epistle of Humanity of Emperor Zār'a Ya'eqob (Tamarä Təsbə'ē)*, CSCO, vol. 522/95, p. 4, 39, and 83; Getatchew Haile, “A New Look at Some Dates on Early Ethiopian History,” *Le Muséon*,

ርእስ እንድ ተአምረ ማርያምም (አስ)ጽፏል፡፡²² አሁን ስምንተኛው ሺህ ከገባ ከ485 ዓመት በላይ ስላለፈው ስለ ደብረ ጽዮን የተጻፈውን ከዘመን ጋራ አያይዘው አያስተምሩትም፡፡

ብሔረ ብፁዓን

የእስጢፋኖሳውያን ሥቃይ መንሥኤው የኢትዮጵያ መነኮሳትን ሕይወት መንቀፋቸው ነው፡፡ ምንኩስናቸው ለስም እንጂ ሕይወታቸው ካልመነኮሰ ስው ሕይወት አይለይም፤ ይኸ መለወጥ አለበት ባዮች ነበሩ፡፡ ምንኩስና የተጀመረው ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ “መንግሥቱ ከዚህ ዓለም አይደለችም” (ዮሐ 18: 36) ባለው መሠረት በምድር ላይ ያቋቋመውን ሰማያዊ መንግሥት (መንግሥተ ሰማያት) ለማጠናከር ነበረ፡፡

ክርስትና በተጀመረበት ዘመን ክርስቲያኖች በየቦታው አናሳ ማኅበሮች (minorities) ስለነበሩ የሚኖሩት እዚህ አሜሪካን አገር እንደምናቸው እንደ አሚሾች ንብረታቸውን እንድ አድርገው በእንድነት ነበር (ዮሐ ሥራ 4: 32-5: 11)፡፡ ሐሳቡ ወደ ዘለዓለሙ ኑሮ እስኪሄዱ ድረስ የሚኖሩባትን ምድር ብሔረ ብፁዓን አድርጎ የብፁዓን ኑሮ ለመኖር ነበረ፡፡

የክርስቲያኖች ቊጥር እያደገ ሲሄድ ያንድነቱ ኑሮም እየቀረ ሄደ፡፡ ሆኖም ምንኩስና ተካው እንጂ ጨርሶ አልቀረም፡፡ እንዲያውም “ፍጹም ለመሆን ከፈለገህ ሂድና ያለህን ሽጦህ ለድሆች ሰጥ፤ መዝገብም በሰማያት ታገኛለህ፤ መጥተህ ተከተለኝ” (ማቴ 19:21) ያለውን የጌታን ቃል በማስታወስ የምንኩስና ክርስትና (የከፍተኛ ደረጃ ክርስትና) በመካከለኛው ምሥራቅ፥ በተለየም በግብጽና በሶርያ፥ ተስፋፋ፡፡ የዚህ ከፍተኛ ክርስትና፥ ማለት፥ የምንኩስና መሪዎች አባ እንጦንስ፥ አባ መቃርስ፥ አባ ጳጉሚስ የሚባሉ ግብጻውያን ናቸው፡፡ ሐሳባቸው ከዓለም በሕይወት ተለይቶ ለእግዚአብሔር በጸሎትና በአምልኮ ለመጠመድ ሆኖ ሳለ በብሉይ ኪዳን ውስጥ ካለው ስጋለትና ቅድስና ጋራ ተያያዘ፡፡ ደቂቀ እስጢፋኖስ የሚጠቅሱት ሥርዓት ይኸንን ዘኁ 6: 1-8 ላይ የተደተነገገውን ነው፤

ወንድም ሆነ ሴት እንድ ለው ራሱን ለእግዚአብሔር ሲሳል፥ ከወይን ጠጅና ከሚያስክር መጠጥ ራሱን የተለየ ያድርግ፤ ከወይን ወይም ከሌላ ነገር የሚገኘውን ሆምጣጤ (አልኮሆል) አይጠጣ፤ የወይን ጭማቂ አይጠጣ፤ የወይን እሽት ወይም ዘቢብ አይብላ፤ ራሱን የተለየ ባደረገበት ዘመን ሁሉ ከወይን የተገኘውን ነገር ሁሉ ከውስጥ ፍሬ ጀምሮ እስከ ገፈፍው ድረስ አይብላ፤ ራሱን ለመለየት ስጋለት ባደረገበት ዘመን ሁሉ በራሱ ላይ ምላጭ አይደርስም፡፡ ለእግዚአብሔር የተለየበት ዘመን እስኪፈጸም ድረስ የተቀደሰ

vol. 95 (1982), pp. 311-322; Kurt Wendt, *Das (Maṣḥafa Milād (Liber Nativitatis) und Maṣḥafa Sellāsē (Liber Trinitatis) des Kaizers Zar'a Yā'qob*, CSCO, vol. 235/43, Louvain 1963, pp.34-44.

22. ተአምረ ማርያም፡ ገጽ 132-136፡፡

ይሆናል፤ የራሱንም ጠጉር ያሳድጋል። ለእግዚአብሔር ራሱን የተለየ ባደረገበት ዘመን ሁሉ ወደ ሬሳ አይቅረብ፤ ለአምላኩ ያደረገው ስአለት በራሱ ላይ ነውና አባቱ ወይም እናቱ ወይም ወንድሙ ወይም እኅቱ ሲሞቱ ሰውነቱን አያርክበባቸው፤ ራሱን የተለየ ባደረገበት ዘመን ሁሉ ለእግዚአብሔር የተቀደሰ ነው።

መነኩሳቱ ራሳቸውን ብዙ ነገር ከመንፈግ አልፈው በዱር (በገዳም)፣ በዋሻ (በበአት፣ በጽማዕት)፣ እንዳንዴም እንደ ስምያን ዘዓምድ በዓምድ ላይ ቁጢጥ ብለው ይኖሩ ነበር። ራስን ድሎት የመንፈሱ ደረጃ ወሰን የለውም፤ በራሳቸው ላይ መማቀቅን ይጋብዛሉ። የሚያነሱት መጽሐፈ ዜና እባው የሚጀምረው እንዲህ በሚለው በአባ እንጦንስ ምክር ነው፡ “እስመ ለእመ ርጉብን ወጽማሪን ወወረቅን ወሐዘን ወጸዐርን ዘእምልብን ንከውን ድልዋን ለእግዚአብሔር። ናብድራ ለሐዘን ከመ ንርከሶ ለእግዚአብሔር፤ ንመንና ለሥጋን ከመ ትድገን ነፍስን” (“ከልብ ስንራብ፣ ስንጠማ፣ ስንራቆት፣ ስናዝን፣ በጣር ላይ ስንሆን ለእግዚአብሔር የተገባን እንሆናለን። እግዚአብሔርን እንድናገኘው ሐዘንን እናስቀድማት፤ ነፍሳችን እንድትድን ሥጋችንን እንጣላት”)። ከመነኩሳት እንዱ ስለ ጽድቅ የውሐ ጥም ሲያቃጥለው በጽዋ ቀዝቃዛ ውሐ ይሞላና ከፊቱ ያስቀምጣል፤ እምሮቱ የባሰውን ያቃጥለዋል። “ለምን እንዲህ ታደርጋለህ?” ቢሉት፡ “ዋጋዬ በእግዚአብሔር ዘንድ እንዲበዛልኝ በጸማዬ ላይ ጸማ (በሥቃይ ላይ ሥቃይ) መጨመሪ ነው” አለ ይባላል።

ፍትሐ ነገሥቱ መነኩሳትን “መላእክት ምድራውያን ወሰብእ ሰማያውያን” (“የምድር መላእክት የሰማይ ሰዎች”) ይላቸዋል። ሰዎች የሚመነኩሱት እንደ መላእክት በንጽሕና ለመኖር ስለሆነ ከሰይጣን ጋራ የሚያደርጉት ትግል ልባቸውንና ሕሊናቸውን ከሐሜት፣ ከቅንኣት፣ ከቁጣ ለማጽዳት፣ ሥጋቸውን ከዝሙት ለመጠበቅ ነው። በምንኩስና ከገዳም የገባ ሰው ያለ አበምኔቱ ፈቃድ ከገዳም ምን ጊዜም አይወጣም፤ ጳጳስ ሲያደርጉት ከሀገረ ጽጵስናው የሚያለያየው እክል ሲያጋጥመው መሸሻው ወይም ማክረፊያው ገዳሙ ነው። ከገዳሙ የራቀን መነኩሴ የሚያመላስሉት ከውሐ በራቀ ዓሣ ነው።

አባ እስጢፋኖስ በሳቸው ዘመን የነበሩ መነኩሳት ኑሮ ከዚህ የምንኩስና መሥራች አባቶች ከደነገጉት ሥርዓት የተለየ ሆኖ ስላገኙት እስቆጥቷቸው፣ የኢትዮጵያ አድባራት ኑሮ የምንኩስና አባቶች ካወጡት ሕግና ሥርዓት ርቆ ሄዷል ብለው “አብዮት” ጀመሩ። “በሕጉ በሥርዓቱ እንሂድ፤ ሕጉንና ሥርዓቱን በያዙት መጻሕፍት እንዳኝ (በሕግ አምላክ)” የሚል ክርክር ይዘው የትግራይን አድባራት እናወጧቸው፣ አራወጧቸው።

በተለይ ታላላቆቹ አድባራት፣ ነገሥቱ፣ መኳንንቱ፣ ወይዛዘርቱ በየጊዜው የሚሰጧቸው ርስት እንደ ምንኩስናው ሥርዓት በድኸነት ለመኖር ከገቡት ቃል ኪዳን አውጥቷቸው እንደነበረ ይገመታል። አንዳንድ ገዳማት ርስታቸውን ቢያርሱም ብዙዎቹ በበዓልና በተገዛር ቀን ምግብና መጠጥ ለሚገብር አራሽ ያጋዙት ነበረ። አንዳንድ ሰዎችም እንደሚጠበቅባቸው ገዳም ሳይሄዱና ሳይደከሩ ሙሉ ሀብታቸውን (ባርቻቸውን ጭምር) ይዘው

በየቤታቸው “በምንኩስና” ይኖሩ ነበር። በዚያ ላይ በዕውቀትና በመንፈሳዊነት የታወቁ መነኮሳትም ከገዳማቸው እየወጡ የነገሥቱ ባለሟሎች እየሆኑ ከነገሥቱ ችሎት ለፍርድ ይቀመጡ ነበረ።

ደቂቀ እስጢፋኖስ በነዚህ ላይ የሚወረውሩት “ማንም ዕርፍ በእጁ ይዞ ወደ ኋላ የሚመለከት ለእግዚአብሔር መንግሥት የተገባ አይደለም” (ሉቃ 9፡ 62) የሚለው ጦር እና የሚሰነዝሩት “ውሻ ወደ ትፋቱ ይመለሳል፤ ደግሞ የታጠበች አሳማ ከጭቃ ላይ ለመንከባለል ትመለሳለች” (2 ጴጥ 2፡ 22) የሚለው ሰይፍ መነኮሳቱን አቆሰላቸው፤ በአድማ አስነሣባቸው።

በምንኩስና ሥርዓት ለመኖር የሚፈልጉ ብዙ መነኮሳት የገዳሙ ኑሮ ሳይጥማቸው ሲቀር ሕጉን ተከትለው ለማሻሻል በመሞከር ከሰው ጋራ ከመጣላት እያሉ በማጎደራቸው ስብስብ ብለው (ወይም ከማጎበሩ ወጥተው) በብሕትውና ኖረዋል፤ እንደዚህ የሚያደርጉ አሁንም ይኖራሉ፤ “ማሑሳን” (ዞር ብለው የሚኖሩ) “ስውራን” (ተሰውረው የሚኖሩ) ይባላሉ። አባ እስጢፋኖስና “ደቂቀ እስጢፋኖስ” የሚባሉት ልጆቻቸውም እንደዚያ በማድረግ ከሌሎች ጋራ ሳይጋጩ በራሳቸው ለመኖር በ1481 ዓ. ም. ሞክረዋል።

ንጉሡም በራሳቸው ተወስነው ቢኖሩ ምናልባት እይቃወማቸውም ነበር። ነገር ግን በልዩ ልዩ ምክንያት፤ በተለይም አንደኛ፤ በተቃዋሚዎቻቸው እፍ ዝናቸው ስለተሰማ፤ ሁለተኛ፤ የተሰማቸውን የማስተማር ግዴታ ሲፈጽሙ፤ ሶስተኛ፤ ሲያሳድዷቸውም በተሰደዱበት ግብራቸውን ስጧ ስለወደደላቸው፤ ብዙዎች የሌሎች ገዳሞች መነኮሳት ገዳማቸውን እየተዉ ወደነሱ መምጣት ጀመሩ፤ ከምእመናኑም ብዙዎች የነሱን መንፈሳዊነት ይመርጡ ጀመሩ። ስለዚህ ተከታዮቻቸው እየበዙ ሄዱ።

እንዲህ ከሆነ የጥንቶቹ አድባራት አለቆች አድባሮቻቸው የሚራቁቱባቸው ስለመሰላቸው፤ ንጉሡም የሚደፍረው (የማይስግድለት) ሰው ብዛት የሚያድግ ስለመሰለው ሁሉም በየበኩላቸው የየራሳቸውን ጥቅም ለመጠበቅ ያዋጣ የመሰላቸውን እርምጃ በጎብረት ወስደዋቸው። ደቂቀ እስጢፋኖስም ለመፈተኛ ለሚያቀርቡላቸው ሥዕለ ማርያምና መስቀል አንስግድም ማለታቸው ለጠላቶቻቸው የተመቹ የጋራ ዒላማ አደረጋቸው። ገድለ ዕዝራ እንዳለው፤ “ወተማስጥዎሙ ለደቂቁ ከመ ዘይመስጥ ዐንቁ ለአዕዎፍ” (“ልጆቹን ጭልፊት ወፎችን እንደምትቀልብ ተቃለባቸው”)።

ሊገመት የሚያዳግት ስደትና ሥቃይ ቢደርስባቸውም፤ ገዳማቸው ዛሬም አለ፤ መነኮሳትም አሉበት። እስካሁን በልዩ ልዩ ምክንያት ተራቀቁባቸው ካልሆነ፤ እቃ ቤታቸውም የመጸሕፍት ባለጸጋ እንደሆነ የሞርዲኒ ዘገባ አስረድቶናል።²³ እነዚህ የተረጉምኳቸው ገድሎች ሁሉም የተገኙት ከነሱ ገዳም ነው። በአቋም ወይም በእምነት ረገድ ግን ከሌሎቹ ገዳማት በምን እንደሚለዩ ግልጽ የሆነ ነገር የለም።

23. Antonio Mordini, “Il Convento di Gunde Gundiè,” *RSE*, vol. 12 (1953), pp. 29-70 (+ 31 figures).

ቤተ ክርስቲያንን ያመለጠ ዕድል

ቤተ ክርስቲያኑን በማገልገል ረገድ እኔ ዘርእ ያዕቆብን የሚወዳደረው ንጉሥ በተጻፈው በሀገሪቱ ታሪክ ውስጥ የለም። ለቤተ ክርስቲያኑ ከልቡ አሳቢ ከሆነ፣ ሲሆን ከደቂቀ ኤዎስጣቲዎስ ጋራ ያደረገውን ዕርቅ²⁴ ዓይነት ከደቂቀ እስጢፋኖስም ጋራ አድርጎ አብሮ ቢሠራ፣ አለዚያም እንዳላየ ቢያያቸው ኖሮ ምናልባት በቤተ ክርስቲያኒቱ ላይ ተአምር ይታይ ነበረ። ንጉሡ ደቂቀ እስጢፋኖስን ሲቀጣቸው ክርስቲያኖችን የሚጠሉ ወገኖች አግኝተው አንዲያሠቃዩዋቸው፣ በዚያውም ክርስትናቸው ረከሶ በስማይም አንዲኩኑኑ ቤተ ክርስቲያን ከሌለበት ክርስቲያን ካልሆኑ ሕዝቦች መካከል ወስደው አንዲጥሏቸው ያዘዛል። ብዙ ጊዜ የፈለገው ሆኖለታል፤ የሰማዩ ኩነኔ በነሱ ላይ መድረስ አለመድረሱን ባናውቅም፣ እስላሞቹ ደም በማስተፋት “ቁጣውን አስተንፍሰውለታል።”

አንዳንድ ጊዜ ግን እግዚአብሔር የተጋዙበትን ሀገር “እየከፈተላቸው” ብዙዎቹን በስብከታቸው እያሳሙ ክርስቲያኖች አንዲያውም መነኮሳት አድርገዋቸዋል። ንጉሡ ያንን ሲሰማ የታየው የቤተ ክርስቲያኗ ማደግ ሳይሆን፣ ለሱ የማይሰግዱ ሰዎች ቊጥር እየበዛ መሄድ ነው። እዚህ ላይ ለምሳሌ የሚጠቀስ ጥሩ ማስረጃ በፈጸጋር የሆነው ነው። ሰገቢ የሚባለው የፈጸጋር እንዱ ከፍል የእስላም ሀገር ኖሯል፤ እዚያ የሚኖሩት ደቂቀ እስጢፋኖስ እንደ ንጉሡና አንደ ዋናው ገዢ እንደ ራስ ዓምዱ ክርስቲያኖች ስለሆኑ አስላሙ የሰገቢ ሹም በሚሠሩት እየተናደደ የንጉሡንና የሀገረ ገዢውን “ወገኖች” ሊያጠፋቸው አልደፈረም ነበር። ገደለ አባው ወአገው አንደሚያስረዳው፣ አሁን አየያዘ እንዲያመጣቸው ታዘዘ፤ አንዲበቀላቸው ፈቃድ አገኘ፤

(138^ሰ) (ዘታኦስ) የሚባል መነኩሴ የሰርማት መምህር ስለ ቅዱሳኑ የውሸት ደብዳቤ ጽፎ ከንጉሡ ዘንድ አመጣ። ንጉሡ የደብዳቤውን ቃል ሰምቶ (139^ሰ) ዓምዱ ለሚባለው ለፈጸጋር አገረ ገዢ በሀገሩ (በግዛቱ) ያሉትን ቅዱሳን (ደቂቀ እስጢፋኖስን) እንዲያመጣቸው ነገረው። እሱም እነሱ ዘንድ (በሰራቸው) ያሉትን ቅዱሳን እንዲያመጧቸው ለሀገሩ ፫ ሹማምንት የንጉሡን ተላላኪዎች ላከባቸው። የንጉሡ ተላላኪዎች ከእዚያ ሹማምንት ጋራ በየሀገሩ ሄዱ። ዘታኦስ የሚባለው መነኩሴም አብሯቸው ነበረ። ሲዲ የሚሉት የሰገቢ ሹም የቅዱሳኑ ጠላት ስለሆነ (ተላላኪዎቹን ቅዱሳኑ ካሉበት) ወሰዳቸው። ቅዱሳኑ በሰደት በሀገሩ ዱር ይኖሩ ነበር፤ እንኮይ፣ ናኬ፣ ኮሽም፣ ጣንጦ፣ ቀምጦሮ የሚባሉ የዛፍ ፍሬዎችና ከሰራሰርም ቀጠቤሉ፣ ኡስስ፣ ከዛፍ ቅጠልም ቀረሞ የሚባል፣ ከምድር አትክልትና ከእህልም ሲያገኙ ይበሉ ነበረ። ከሰው ዘንድ ሲደርሱም

24. ደቂቀ ኤዎስጣቲዎስ ቅዳሜ እንደ አሁኑ ካልተከበረች ብለው ከኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ተገንጥለው ነበረ፤ ንጉሡ ጥያቄያቸውን ተቀብሎ ዕርቅ አወረደ፤ Tadesse Tamrat, *Church and State in Ethiopia*, pp. 229-231.

ወንድንም ሴቱንም ያስተምሩ ነበረ። ሲያዳምጧቸው ሕሊናቸው ይመስጥ ነበረ። ከዓለማቸው እየወጡም ከነሱ ጋራ ስለተደባለቁ (ቅዱሳኑ) ብዙዎች ሆኑ። (እስላሙ) ሲዲ የሚባለው የዚያ ሀገር ሹም ቁጣ በዚህ ምክንያት ነበረ። እነዚያን የንጉሥ ተላላኪዎች ምክንያት እግኝቶ በውሾችና (139^ሳ) በሰዎች አደናቸው፤ ከዱር ሰበሰባቸውና በማነቆ እንደታሰሩ ከንጉሡ አደባባይ አመጧቸው።

ውዝግብና ሥነ ጽሑፍ

ደቂቀ እስጢፋኖስን የምናስታውሳቸው በሐሳብ አፍላቂነት ብቻ ሳይሆን ተቃዋሚዎቻቸውን ብሔራዊ ሥነ ጽሑፍን እንዲያዳብሩ በማድረጋቸው ጭምር መሆን አለበት። በነሱ ምክንያት፤ ማለት እነሱን በመቃወም፤ የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ እንደዳበረ በመጠኑም ቢሆን ልብ ያልን ይመስለኛል። ቦታው አይደለም እንጂ ተቃውሞው ስላስገኘው ሥነ ጽሑፋዊ እስተዋጽኦ ከዚህ የበሰጠም ለመጻፍ ይቻላል። ግን ሌላው ቢቀር በነሡ ምክንያት ተደርሰው ከመጽሐፈ ቅዱሴያችን የገቡትን መስተብቅሶ ዘማርያም እና መስተብቅሶ ዘመስቀል (“የ/ስለማርያም ልመና” እና “የ/ስለመስቀል ልመና”) የተባሉትን ሁለት ጸሎቶች ማሳየት ተገቢ ይመስለኛል።

መስተብቅሶ ዘማርያም²⁵

ወካዕበ ናስተበቁዓ ለነቅዓ ሕይወት ለቅድስት ደብራ፤
 ዘወለደት ወእግመረት ጽርሰፎራ፤
 ይትነክር ዕበዩ ከብራ፤
 ጊዜ ይትነበብ ተአምራ፤
 ጽልሕወ ልብ ብእሲ ሥጋ ቢጹ ዘበልዐ፤
 ስመ ማርያም ዘወውዐ፤
 በሕፍነ ማይ ቈሪር መንግሥተ ለማያት ዐላ፤
 ሰሚዐክሙ አንክሩ፤
 ዜና ዝክራ አፍቅሩ፤
 መንግሥተ ዚእሃ ተዘከሩ፤
 ዘከሉ ታድኅን እግዝእትነ ማርያም።
 ንቡ ንሰግድ ወንግነይ ለንግሣ፤

25. ይህን መስተብቅሶ የቀዳሁት ካንድ የብራና መጽሐፍ ውስጥ ነው፤ EMMML 2969, ff. 14b-15a, Getatchew Haile and William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts Microfilmed for the Ethiopian Manuscript Microfilm Library, Addis Ababa and for the Hill Monastic Manuscript Library, Collegeville*, vol. VII: Project Numbers 2501-3000, Collegeville, Minnesota, 1983, p. 282. ከታተሙት መጽሐፈ ቅዱሴ ውስጥ ያለው ከዚህ ይለያል።

ዘጸረት ወአግመረት በከርሣ፤
 አግዚአ ሰማይ ወምድር መስተሰርየ ኃጢአት ወአበላ፤
 እንዘ ኢትሌሊ ባዕላየ ወኢትሜንን ነዳየ፤
 ማርያምስ ታፈቅር ዘይገብር ሠናየ፡፡
 ዛቲ ይእቲ እናተ ትጉሃን መላእክት፤
 ወወለተ ኄራን ነቢያት፤
 ብዕሉሙ ለሐዋርያት፤
 ሞገስ ጻድቃን ወሰማዕት፡፡
 ላቲ ይደሉ ክብር ወስብሐት፤
 ዘምስለ ወልዳ አምልኮ ወስግደት፡²⁶
 በምድር ወበሰማያት፤
 በባሕር ወበቀላያት፡፡
 ለዓለመ ዓለም አሜን፡፡

የማርያም መስተብቅዕ

የሕይወት ምንጭ ቅድስት ድንኳንንም²⁷ እንለምናታለን፤
 ጽርስፎራን (መሥዋዕትን) የወለደችና የቻለች ናትና፤
 የክብሯ ታላቅነት ይደነቅ፤
 ተአምሯ ሲነበብ፡፡
 እንድ ልበ ክፉ ሰው የመስሉን ሥጋ የበላ፤
 የማርያምን ስም በመጥራቱ፤
 በእንድ እፍኝ ቀዝቃዛ ውሐ መንግሥተ ሰማያት ገባ፡፡
 ስምታችሁ አድንቁ፤
 የዝክሯን ዜና ውደዱ፤
 የሷን መንግሥት አስታውሱ፤

26. ከታተሙት የቅዳሴ መጻሕፍት ውስጥ ያለው ከዚህ የሚለይበት ዋናው ምክንያት ያልታተመው “ዘ/ወምስለ ወልዳ አምልኮ ወስግደት” (“ከልጄ ጋራ አምልኮትና ሰግደት ይገባታል”) ማለቱ ነው፡፡ “ማርያም ከልጄ ጋራ መመለክ ይገባታል” የሚለው ኑፋቄ በ1870 ዓ. ም. በቦሩ ሜዳ ጉባኤ ላይ ተወግዟል፤ ጌታቸው ኃይሌ፤ ባሕረ ሐሳብ፤ ገጽ 266-267፤ ጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ፤ ታሪክ ዘመን ዘ ዳግማዊ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ፤ አዲስ አበባ ፲፱፻፶፱ ዓ ም፡ ገጽ 92፡፡
27. ቅድስት ማርያም ድንኳን (ደብተራ) የምትባለው በብሉይ ኪዳን ታቦተ ጽዮን (የሙሴ ጽላት) መቅደስ አስከሠራላት ድረስ በድንኳን ትኖር ስለነበረ ነው፡፡ ጽዮን የክርስቶስ ምሳሌ፤ ማርያም ክርስቶስ በማሕፀኗ ስለነበረ የድንኳኑ ምሳሌ ናቸው፡፡

ሁሉን የምታድን አመቤታችን ማርያም ነች።
 ኑ ለንግዷ እንሰገድ፤ እናመስግናትም/እንገዛላትም፤
 በሆዷ የተሸከመችና የቻለች ናት።
 ኃጢአትንና አበሳን የሚያስተሰርይ የሰማይና የምድር ጌታን።
 ሀብታምን ሳትለይ (ከፍ ሳታደርግ?)፤ ደካንም ሳትንቅ።
 ማርያም ጥሩ የሚሠራውን (ሁሉ) ትወዳለች።
 ይቺ ናት የትጉዎች መላእክት አኅት።
 የደኅኝ ነቢያት ልጅ።
 የሐዋርያት ሀብት።
 የጻድቃንና የሰማዕታት ሞገስ።
 ለሷ ክብርና ስብሐት ይገባታል፤
 ከልጇም ጋራ አምልኮና ስግደት፤²⁶
 በምድርም በሰማዮችም።
 በባሕርም በውቅያኖስም።
 ለዓለሙ ዓለም አሜን።

መስተብቅሶ ዘመስቀል²⁸

ወካዕበ ናስተበቅሶ ለዕፀ ቅዱስ መስቀል፤
 ጽኑዐ ሥልጣን ወኃይል፤
 ወሊሉየ መልክዕ ወአካል፤
 እመልክዐ በትሩ ለአሮን ካህነ ጽላሎት ወአምሳል።
 በትረ አሮንስ ዘሠረፀት ወፈረየት ከርካዕ ዘእንበለ ተክል፤
 እንዘ ትቀውም በአፍአ፤
 ኢያድኅነት ጻድቀ ወኢቤዘወት ኃጥአ፤
 እሰመ አልባቲ ክሂለ ወኢመዊአ።
 መስቀለ ክርስቶስስ ቤዛነ ወኃይልነ፤
 እግዓዘ ጻድቃነ ወኃጥአነ፤
 እምግብርናተ ሰይጣን ጸላኢነ፤
 ነግሊ ሥልጣነ እግዚአብሔር አምላክነ።

ይ. ዲ.፤

ጸልዩ ቅድመ መስቀል ከፍልክሙ መሃይምናን፤
 እንዘ ትእኅዝዎ በየማን፤

28. መጽሐፈ ቅዱሴ፡ አስመራ፡ በ፲ወህየወሃ ዓመተ ምሕረት፡ ገጽ 191. ስለ መስቀል መስተብቅሶም ቢሆን ስምምነት የለም። ለምሳሌ በታተሙት መጽሐፎች ውስጥ ሁሉ የለም። ይኸ የአስመራው መጽሐፈ ቅዱሴም ቢሆን፡ “መስተብቅሶ ዘመስቀል” የሚለው ከውስጡ ነው፤ ከማውጫው ላይ ግን “መስተብቅሶ ዘመድኃኔ ዓለም” (“የመድኃኔ ዓለም መስተብቅሶ”) ነው የሚለው፤ ገጽ 211።

ወትክህድዎ ለሠይጣን፤

እስመ ተቀደሰ በደመ ክርስቶስ መድኅን።

ይ. ሕ.

ክቡር እንተ ንጉሠ ዕፅዋት መስቀል፤

ክቡር እንተ ዕፅ መስቀል፤

ወክቡር ዘተቀደሰከ በደመ ክርስቶስ ቃል።

ይ. ካ.

ለክብረ ዝንቱ መስቀል ክርስቶሳውያን ንሰግድ፥

በፍርሃት ወበረዓድ፤

ኪያሁ ፈጣሪ ህላዌ ወልድ፤

እስመ ቀደሶ በደሙ ወእኮ በደመ ባዕድ፤

መልዕልተ ዝንቱ መስቀል እመ ሞተ መለኮት በትሰብእቱ።

ትስብእትሰ እመለኮቱ ኢተፈልጦ ወኢተቶስሐ ቦቱ።

በበትረ ዝንቱ መስቀል ሐዋርያቲሁ ለዘሞተ፥

እንዘ ይገብሩ መንክራተ፥

ሰደዱ እጋንንተ፤

ወሰበሩ ጣኦታተ።

በእንተ ዝንቱ እዘዙ መምህራን ትዱስ ወንጌል፥

አምላል ፈጣሪ ልዑል፤

ንሰግድ ለመስቀል ወለማርያም ድንግል።

ለማርያምስ ዘንሰግድ ላቲ፥ እስመ ነሥእ ሥጋ እምሥጋሃ

እግዚእብሔር ፈጣሪሃ፤

ወረኩብኝ ንሕኝ መድኃኒተ እምኔሃ።

ለዕፅ መስቀልሂ ከመ ተናገርኝ ቅድመ፥

(እስመ) ሳዕሌሁ እንጠብጠበ ደመ፥

ቃል ኢሐማሚ በባሕርዩ ሥጋ ዘሐመ።

ለእሱ ጀቱ ፍጡራን ስብሐተ ፈጣሪ ይደልዎሙ፤

እስመ ተዐረዩ በክብሮሙ።

ይእዜኒ ወዘልፈኒ ወለዓለመ ዓለም አሜን።

የመስቀል መስተብቅሶ

የትዱስ መስቀል እንጨትንም እንለምነዋለን፥

የሥልጣንና የኃይል ጥንካሬ ያለውን።

በመልክና በእካልም የተለየ የሆነውን፥

ከጥላውና ከምሳሌው (ከብሉይ ዘመን) ካህን ከእርን በትር።
 የእርን በትር ሳትተክል ብትበቅልና ኮክ ብታፈራም
 እደጅ ቆማ
 ጻድቅን አላዳነችም፤ ኃጥእንም አልተበገፍችም፤
 ችሎታና ማሸነፍ የሰባትምና።
 የክርስቶስ መስቀል ግን ቤዛችንና ኃይላችን ነው፤
 ጻድቆችንና ኃጢአተኞችን ነፃ አውጥቷል፤
 ከጠላታችን ከሰይጣን ባርነት፤
 ከአምላካችን ከእግዚአብሔር ሥልጣን ወስዶ።

ዲያቆን እንዲህ ይበል

ሁላችሁም ምእመናን በመስቀል ፊት ጸልዩ፤
 በቀኝ እጅ ይዛችሁት፤
 ሰይጣንንም ክዳችሁ፤
 በመድኅን በክርስቶስ ደም ተቀድሷልና።

ሐዝብ እንዲህ ይበል

የእንጨቶች ንጉሥ መስቀል ሆይ፤ ክቡር ነህ፤
 የመስቀል እንጨት ሆይ፤ ክቡር ነህ፤
 በክርስቶስ በቃል ደም የተቀደሰክ ክቡር ነህ።

ቂስ እንዲህ ይበል

ስዚህ መስቀል ክብር (እኛ) ክርስቶሳውያን እንሰማዳለን፤
 በፍርህትና በመራድ።
 እሱ ራሱ ፈጣሪ በወልድ የተገለጸው
 በሌላ ደም ሳይሆን በራሱ ደም ቀድሶታልና።
 በዚህ መስቀል ላይ መለኮት በሰውነቱ የሞተ ጊዜ፤
 ሰውነትም ከመለኮቱ አልተለየም፤ አልተጨመረበትም።
 በዚህ መስቀል ዘንግ የሟቹ (የክርስቶስ) ሐዋርያት
 ታምር ሲሠሩ፤
 አጋንንትን አባረሩ(በት)፤
 ጣኦቶችን ሰበሩ(በት)።
 ስለዚህ የቅዱስ ወንጌል መምህሮች አዝዘዋል፤
 የልዑል ፈጣሪ ምሳሌዎች፤
 ለመስቀልና ሰድንግል ማርያም እንድንሰግድ።
 ለማርያም የምንሰግድላት ከሥጋዋ ሥጋ ስለወሰደ፤
 እግዚአብሔር ፈጣሪዋ
 እኛም ከሷ መድኃኒትን (ክርስቶስን) ስላገኘን ነው።
 ለመስቀል እንጨት ደግሞ፤ በፊት እንደተናገርነው፤

አሳዩ ላይ ደም ስላንጠባጠበ
 የማይሰቃይ ቃል በሥጋ ባሕርይ የተሰቃየው።
 ለነዚህ ሁለት ፍጡሮች የፈጣሪ ስብሐት ይገባቸዋል፤
 በክብራቸው ተካክለዋልና።
 አሁንም፡ ሁል ጊዜም፡ ለዓለመ ዓለምም፡ አሜን።

ምንጮች

የኢትዮጵያ ሊቃውንት ከአፄ ዘርአ ያዕቆብ ዘመን ጀምሮ፤ የአውሮፓ ሊቃውንት ኢትዮጵያን ማጥናት ካፋፋሙበት ዘመን ጀምሮ ስለ ደቂቀ እስጢፋኖስ በሰፊው ያውቃሉ። ስለዚህ ታላቅ ብሔራዊ የእኤምሮ አንቅስቃሴና አስተሳሰብ የማያውቀው ከላይ እንዳመለከትኩት፤ ከኢትዮጵያ ባህላዊ ትምህርት የተገለለው የዘመኑ የተማሪ ትውልድ ብቻ ነው። ሊቃውንታችን ደቂቀ እስጢፋኖስን የሚያውቋቸው ዘርአ ያዕቆብና ተከታዮቹ ካቆዩት ሥነ ጽሑፍ ስለሆነ በተወገዙ ክሓዲዎችነት ነው።²⁹ እንዳንዶቹ ምንጮች ደቂቀ እስጢፋኖስ ለቅድስት ድንግል ማርያም የሚገባትን ክብር ስላልሰጧት የሠራችባቸው ተእምርና የጳጳሳቱ ግዝት ነው ተብለው በእንዳንድ ተአምረ ማርያም መጻሕፍት ውስጥ ተቀድተው ይገኛሉ።³⁰ ሌሎቹ ከላይ እንደጠቀስኳቸው ሁለት የመስተብቀኝ ጸሎቶች፤ ለቅድስት ማርያምና ለክቡር መስቀል ለምን መሰገድ እንደሚገባ የሚያስረዱ ብዙ ድርሰቶች ናቸው። የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት የደቂቀ እስጢፋኖስን ጽሑፎች ስለማያነቡ ደቂቀ እስጢፋኖስ ስለራሳቸው የሚሉትን የሚያውቁት አይመስለኝም።

የኢትዮጵያን ታሪክ የሚመራመሩ የውጪ አገር ሊቃውንት ደቂቀ እስጢፋኖስን የሚያውቋቸው ከተአምረ ማርያም መጻሕፍት፤ ከነገሥቱ ታሪክ እና ከራሳቸው ከደቂቀ እስጢፋኖስ ገድሎች ነው። አነዚህ የውጪ አገር ሊቃውንት ከሁለቱም በኩል ተጽፎ የተገኘውን አየመረመሩ ጠቃሚ የታሪክ ምንጮች አሳትመዋል።

ከቅርቡ ጊዜና አብዛኛውን ጊዜ በሚጠቀሱት ልጅምርና፤ የመጀመሪያው ድርሰት ዲላማን በ1884 ዓ. እ. (A.D.) ስለ አፄ ዘርአ ያዕቆብ

29. የዘመኑ ሁለቱ ጳጳሳት አባ ሚካኤልና አባ ገብርኤል እንዳወጧቸው የተአምረ ማርያም መቅደም ይናገራል፡ ተአምረ ማርያም ፡ ገጽ 20። አነሱ ግን ጳጳሱ አባ ገብርኤል ይደግፏቸው እንደነበረ ይናገራሉ፤ ገድለ አበው ወአጎው፤ EMM 4, f.62b-64a. እዚህም ገጽ 148-9።

30. የኢትዮጵያን ታሪክ ለመጻፍ ተአምራቱና ገድላቱ የቱን ያህል ጠቃሚዎች እንደሆኑና በጥንቃቄ፤ በአክብሮት ሊያዙና ሊመረመሩ እንደሚገባ በዚህ አጋጣሚ ለማየት እንችላለን። ስለ ታሪክ ምንጭነታቸው ከዚህ ይበልጥ ለማወቅ የፈለገ ከላይ በገጽ 10 የተሰጠውን የታደሰ ታምራትን መጽሐፍ ማንብብ ይችላል። ሌላው ማስታወስ ያለብን “ተአምረ ማርያም”

አገዛዝና ስለ አቋቋመው የቤተ ክርስቲያን ሥርዓት በጀርመንኛ ያሳተመው ጥናት ነው።³¹ ጥናቱ ስለ ደቂቀ እስጢፋኖስ ሰፋ ያለ ትችት አለበት። ከዚያ ቀጥሎ ገፍል ፔሩሾ የአፄ ዘርአ ያዕቆብንና የተከታዮቹን ነገሥት ታሪክ በ1893 እና በ1894 ዓ. እ. ከፈረንሳይኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ።³² አነዚህ ታሪክ ነገሥት ደቂቀ እስጢፋኖስን የሚመለከቱ ክፍሎች አሉባቸው። ቀጥሎ ኮንቲ ሮሲኒ የአባ አበክረዙንን ገድሎ በ1910 ዓ. እ. ክላቲንኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ።³³ አባ አበክረዙን የአባ እስጢፋኖስ (የመንፈስ) ልጅና አበምኔትነቱን ወራሻቸው ነበሩ። ኤንሪኮ ቸሩሊ በ1943 ዓ. እ. ተአምረ ማርያምን አጥንቶ የደቂቀ እስጢፋኖስን ታሪክም ያለበት አንድ ትልቅ መጽሐፍ በኢጣልያንኛ አወጣ።³⁴ አንቶኒዮ ሞርዲኒ ጉንዳጉንዴ ላይ ያለውን የእስጢፋኖሳውያንን ገዳም (ደብረ ገርዜንን) ጎብኝቶ ሲመጣ በ1953 ዓ. እ. ስለ ጉብኝቱ ሰፋ ያለ ሁል ጊዜ የሚጠቀስ ዘገባ በኢጣልያንኛ አሳተመ።³⁵ በ1961 ዓ. እ. አንድሬ ካኮ የአቡነ ዕዝራን ገድሎ ከፈረንሳይኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ።³⁶ አቡነ ዕዝራም የአባ እስጢፋኖስ ተከታይና የአንዱ ገዳማቸው አበምኔት ነበሩ። ኩርት ቪንት በ1962 ዓ. እ. እና በ1963 አከታትሎ ከጀርመንኛ ትርጉሙ ጋራ ያሳተማቸው የአፄ ዘርአ ያዕቆብ መጽሐፈ ሚሳደና መጽሐፈ ሥሳሴ³⁷ ፥ ከዚያ፥ ኮንቲ ሮሲኒና ሳንፍራንኮ ሪቺ በ1964/5 ዓ. እ. ከኢጣልያንኛ ትርጉማቸው ጋራ ያሳተሙት የዚሁ ንጉሥ

የሚባል አንድ መጽሐፍ አለመኖሩን ነው። እያንዳንዱ ቤተ ክርስቲያን የራሱን ተአምረ ማርያም ስለሚያሰቀዳ በየመጽሐፉ ውስጥ ያሉት ታምራት ቊጥርና ዓይነት ይለያያሉ። በ1961 ዓ. ም. በተስፋ ገብረ ሥላሴ ማተሚያ ቤት የታተመውም ተአምረ ማርያም የያዘው አሳታሚው የመረጣቸው ታምራት ብቻ ናቸው።

31. August Dillmann, "Über die Regierung, insbesondere die Kirchenordnung des König Zar'a-Jacob," *Abhandlungen der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, vol. 2 (1884), Philos.-histor. Klasse (1885).
32. Jules Perruchon, *Les Chroniques de Zar'a Yâ'eqôb et Ba'eda Mâryâm, rois d'Éthiopie de 1434 a 1478*, Paris 1893; Perruchon, "Histoire d'Eskender, d'Amḍa-Şeyon II et de Nâ'od, rois d'Éthiopie," *Journal asiatique*, vol. 9, ser. 3 (1894), pp. 319-366.
33. Conti Rossini, *Gadla Abuna Abakerazun seu Acta Sancti Abakerazun*, CSCO, 56/25, Louvain 1954.
34. Enrico Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria*.
35. Antonio Mordini, "Il Convento di Gunde Gundîè."
36. A. Caquot, "Les Actes d'Ezrâ de Gunda-Gundê," pp. 72-121.
37. Kurt Wendt, *Das Maṣḥafa Milâd (Liber Nativitatis) und Maṣḥafa Sellâsê (Liber Trinitatis) des Kaizers Zar'a Yâ'qob*, CSCO, vol. 221/41, Louvain 1962 and CSCO, vol. 235/43, Louvain 1963.

መጽሐፈ ብርሃን³⁸ ደቂቀ አስጢፋኖስን (ደቂቀ አስጢፋን) የሚያወግዙ አንቀጾች አሉባቸው። ታዲሰ ታምራትና ሮቤር ቤሎ ገድለ እስጢፋኖስን እና ሌሎችን ገድሎች አጥንተው ታዲሰ ታምራት በ1966 ዓ. እ. በእንግሊዝኛ ስለ ንቅናቄው ጠቃሚ ጠቅላላ ታሪክ፥ ቤሎ በ1970 ዓ. እ. በፈረንሳይኛ ስለ እምነታቸው አንጻንድ ድርሰቶች አሳትመዋል።³⁹ ከነሱ ቀጥሎ በ1976 ዓ. እ. አሌክሳንደር ፌሬንክ ገድለ አቡነ ኢሳይያን ከፈረንሳይኛ ትርጉሙ ጋራ አሳተመ።⁴⁰

ከሞርዲኒ ዘገባ ያወቅናቸው እስካሁን ገና ያልታተሙ ብዙ የእስጢፋኖሳውያን ገድሎች አሉ፤ አንዱ ይኸ አሁን ከሌሎቹ ገድሎች ጋራ ለጎትመት ያቀረበኩት ገድለ እስጢፋኖስ ነው። ብዙ ዋጋ የሚሰጠው፥ ቅጂው በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት የመታወቂያ ቊጥር 496 ተሰጥቶት የሚገኘው (እዚህ ከተረጉምኳቸው ገድሎች አንዱ) ገድለ አበው ወኣታው የሚባለው ስንክሳር መሰል መጽሐፋቸው ነው።⁴¹

ከጥቂቶቹ ጥናቶችና ድርሰቶች በቀር የእነዚህ ሊቃውንትና በመስኩ ያለነው የሌሎቻችን ጥናቶች ሁሉ የታተሙት በውጭ አገር ተመራማሪዎች

38. Conti Rossini and L. Ricci, *Il libro della luce del negus Zar'a Yā'qob (Maṣḥafa Berhān)*, CSCO, vol. 250/47, Louvain 1965, and CSCO, vol. 261/51, Louvain 1965.

39. Taddesse Tamrat, "Some Notes on the Fifteenth Century Stephanite 'Heresy' in the Ethiopian Church," *RSE*, vol. 22 (1966), pp. 103-115; and Robert Beylot, "Un épisode de l'histoire ecclésiastique de l'Éthiopie. Le mouvement Stéphanite. Essai sur sa chronologie et sa doctrine," *AE*, vol. 8 (1970), pp. 103-116.

40. Aleksander Ferenc, "Les Actes d'Isaïe de Gunda-Gundē," *AE*, vol. 10 (1976), pp. 243-294; የሰታኒሳሳው ኩር ማስታወሻም እዚህ ላይ ሊታወስ ይገባል፤ Stanislaw Kur, "Les stéphanites à la lumière des Actes d'Isaïe de Gunda-Gundē" (ed. Claude Lepage et al), *Étude éthiopiennes vol. I, Actes de la Xe conférence Internationale des études éthiopiennes*, Paris 1994, pp. 359-361. እኔም ገድለ አበው ወኣታውን እና ድርሰቱን አስከጠናቀኩበት ድረስ የታተሙትን ዋና ዋና ምንጮች (ድርሰቶችና ገድሎች) እጥንቼ በ1983 ዓ. እ. እንድ መጣጥፍ በእንግሊዝኛ አሳትሚያለሁ፤ Getatchew Haile, "The Cause of the Ḥstifanosites: A Fundamentalist Sect in the Church of Ethiopia," *Paideuma*, vol. 29 (1983), pp. 93-119.

41. EMMML 4, William F. Macomber, *A Catalogue of Ethiopian Manuscripts Microfilmed for the Ethiopian Manuscript Microfilm Library, Addis Ababa, and for the Monastic Manuscript Library, Collegeville*, vol. 1: *Project Numbers 1-300*, Collegeville, (Minnesota) 1975, p. 7.

መድረክ ላይ ስለሆነ፡ ብዙ የተማሩ ኢትዮጵያውያን፤ በተለየም ከሁሉ እስቀድሞ ማወቅ የሚገባቸው ብዙ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ወገኖች፤ ያነበቧቸው አይመስለኝም። ግን አንድ ሕዝብ ስለራሱ የሚባለውን ቢያንስ ቢያንስ የነቃፊዎቹንና የአድናቂዎቹን ያህል ካላወቀ ጉዳቱ ጥቂት አይሆንም፤ ቤትን ከአፍራሾች ለማስጣል የሚቻለው ነቅቶ በመጠበቅና ማፍረሻውን በመንጠቅ ነው። አንድ ሕዝብ ነቃፊዎቹን ማሳፈር፤ በራሱ አባቶች ሐሳብ መጠቀም፤ ራሱንም ማረም የሚችለው፤ ሐሳብ አፍላቂዎችና ለእምነታቸው የሚሞቱ የሚያኮሩ አባቶች እንደነበሩትና አሁንም እንዳሉት ሲያውቅና ሲያዳምጥ ነው። የውስጥ ነቃፊ ጣጋች፤ የውጪ ነቃፊ አፍራሽ መሆኑ የታወቀ ነው።

ይህን ሶስተኛ መጽሐፍ ስጀምር በአንድ ቅጽ ላቀርብ ያስብኩት የገድለ እስጢፋኖስን ትርጉሜን ብቻ ነበረ። ገድሉ አጭር ስለሆነ፤ ሁለተኛም የሌሎቹን ገድሎች ማስቀረቱ የንቅናቄውን ሙሉ ሥዕል በብዙው የሚያስቀር ሆኖ ስላየሁት ከገድለ እስጢፋኖስ ጋራ የገድለ አበው ወላገው፤ የገድለ አበክረዙን፤ የገድለ ዕዝራ ትርጉሞቹ አብረው እንዲታተሙ ወሰንኩ። በነዚህ የተወሰንኩት በነሱ መወሰኑ ቀላል ስለሆነልኝና በቂ ስለመስለኝ ነው። ሌሎቹ ገድሎች ለጊዜው በእጄ የሉም፤ ፌሬንክ ያሳተመው ገድለ አቡኃ ኢሳይያስ ስለንቅናቄው እንዳችም የሚያስተምረን ነገር አላገኘሁበትም።

ገድለ እስጢፋኖስ አሁን በስንት ቅጂ እንዳለ በትክክል አይታወቅም። ግን ሶስት ቅጂዎች እንዳሉ እናውቃለን፤ ሁለቱን ሞርዲኒ ከዘገባው ውስጥ ዘርዝሯቸዋል።⁴² ከነዚህ አንዱ አሁን Spencer 7 በሚል የመታወቂያ ቊጥር በኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጽሐፍት (New York Public Library) የሚገኘው ነው። *Christentum am Nil* በሚባል ካታሎግ ውስጥ Gunda Gunde MS 103 በሚል መታወቂያ ቊጥር እንደተመዘገበው፤ መጽሐፉ እስከ 1964 ዓ. እ. ድረስ በአንቶኒዮ ሞርዲኒ እጅ ነበረ። በ1972 ዓ. እ. ግድም ሚላኖ ከተማ ከአንድ ነጋዴ እጅ ይወድቃል። በመጨረሻ በ1973 ዓ. እ. በአንድ ሀብታም (በስፔንስር) ልገሳ ተገዝቶ አሁን በዚህ በኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጽሐፍት ይገኛል። ይህ መጽሐፍ የቅርብ ጊዜ እጅ አልፎ አልፎ እርማት አስገብቶበታል እንጂ፤ በዓሥራ አምስተኛው ምእት ዓመት መጨረሻ ላይ የተቀዳ ስለሆነ ቊጥሩ የጥንት ከሚባሉት ብርቅ መጽሐፍት ነው።⁴³

ሁለተኛው ቅጂ በዚያው ዘመን የተቀዳ አሁን በአዲስ አበባ የአርኬዎሎጂ ኢንስቲትዩት ቤተ መጽሐፍት አለ የሚባለው⁴⁴ ሳይሆን

42. Mordini, "Il Convento di Gunde Gundiè," p. 50 (no. 103 and 146).

43. ሲኞር ሞርዲኒ የእስጢፋኖስውያንን ገዳም የጉበኛ ጊዜ አግረ መንገዱን የሚያበልጽቱ አንዳንድ መረጃዎች ሸጉጦ አንጂ፤ ባዶ እጁን አልተመለሰም ማለት ይሆን?

44. Kinefe-Rigb Zelleke, "Bibliography of the Ethiopic Hagiographical Traditions," *JES*, vol. 13, no. 2 (1975), p. 69 (entry no. 48).

አይቀርም። ሶስተኛው ኮንቲ ሮሲኒ ለራሱ ያስቀዳው፤ አሁን ሮማ በሊንጅ ሕዝባዊ አካዴሚ (Accademia Nazionale dei Lincei) ቤተ መጻሕፍት ውስጥ በመታወቂያ ቊጥር 24 የተቀመጠው ነው።⁴⁵

ለዚህ ጥናት የተጠቀምኩት በኒው ዮርኩና በሮማው ቅጂዎች ነው። ገጾቹን የሰጠሁት ግን የኒው ዮርኩን ነው። ቅጂዎቹን በማይክሮፊልም በራሳቸው ወጪ ያስመጡልኝ የኒው ዮርኩን የምሠራበት የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርሲቲ የማይክሮፊልም ቤተ መጻሕፍት፤ የሮማውን ፕሮፌሰር ላንፍራንክ ሪቺ (Professor Lanfranco Ricci) ናቸው። ጥናቴን የመሠረትኩት በኒው ዮርኩ ቅጂ ላይ ነው። የሮማው ያሁኑ ምእት ዓመት (የቅርብ ጊዜ) ቅጂ ከመሆኑ በላይ ከኒው ዮርኩ ቅጂ ጋራ በከፍተኛ ደረጃ ስለሚመሳሰል በኒው ዮርኩ ቅጂ ውስጥ የሚታዩትን ግልጽ ያልሆኑ ቃላት በማብራራት ረገድ አስተዋጽኦው የተመጠነ ነው።

የአዲስ አበባውን ቅጂ ዶ/ር ታየ አሰፋና አቶ ወዱ ጣፈጠ ካሱ ሊያገኙልኝ ብዙ ደክመው እንዳልተገኘላቸው ጻፉልኝ። ቅጂው የጥንት ስለሆነ ለጥናቴ እንደጠቀምበት ብዙ ጓጉፍ ነበረ። በያዝኳቸው ቅጂዎች ውስጥ ያሉ አንዳንድ ግልጽ ያልሆኑ ነጥቦች ምንም እንኳን ትርጉሜን ያልተሟላ ባያደርጉትም፤ የግምት እርማቴን የአዲስ አበባው ምስክር ወይ ያጸድቅልኛል ወይ የተሻለ እርማት ይሰጠኛል ብዬ ተስፋ ጥየባት ነበረ።⁴⁶

ገድለ አበው ወሐታውን የተረጉምኩት ከላይ ከጠቀስኩት በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት የመታወቂያ ቊጥር 496 ተሰጥቶት ከሚገኘው መጽሐፍ ነው። ይህ መጽሐፍ በፊልም ተነሥቶ በምሠራበት HMMML በተባለው ቤተ መጻሕፍት በመታወቂያ ቊጥር EMMML 4 ይገኛል። የተጠቀምኩት በዚህና ዶክተር ታየ አሰፋ ከኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተ መጻሕፍት አስፈቅዶ በፊልም በላከልኝ ቅጂ ነው። ይኸንን ገድል የተረጉምኩት የአባ አስጢፋኖስን ገድልና ትምህርት የሚደግሙትን የመጀመሪያዎቹን 23 ተኩል ቅጠሎች ዘልዬ ነው። ይኸንን ውላኔ የወሰድኩት ከተረጉምኩት ራሱን ከቻለው ገድላቸው የተለየ ትምህርት ስላላየሁበት ነው።

ገድለ አበው ወሐታው የቅዱስ ዮሐንስ ዩኒቨርሲቲ ቤተ መጻሕፍት የገጽ ቊጥር ሰጥቶ በመታወቂያ ቊጥር EMMML 4 በፊልም ካስነሣው ወዲህ ለሁለተኛ ጊዜ የገጽ ቊጥር ተሰጥቶታል። ሁለቱ የተለያዩ ስለሆኑና አንዱን መከተል ስላለብኝ፤ የተከተልኩትና በቅንፍ የሰጠሁት የEMML 4ን ነው። የምተረጎመውን መጽሐፍ ገጽ የምሰጠው የኔን ትርጉም ከግዕዝ ጋራ ለማመሳከር የሚፈልግ ወይም አሻሽሎ ለመተርጎም የሚሻ ካለ እንዲቀናው

45. Stefan Strelcyn, *Catalogue des Manuscrits Éthiopiens de l'Accadwmia Nazionale dei Lincei Fonds Conti Rossini et Fonds Caetani* 209, 375, 376, 377, 378, Roma 1976, p. 88.

46. ሁኔታው ሲኖር ሞርዲኒን ለመውቀስ አያመችም።

በማሰብ ነው። ሆኖም፣ ቍጥር ሰጪው 100 ብሎ 101 በማለት ፈንታ 110 ብሎ አንደቀጠለና አንዳንድ ጊዜም ቍጥር አንደሚደግም ማስታወስ ያስፈልጋል። ለማንኛውም EMM 4 የተገለጠበትን ካታሎግ ማየት ይረዳል።

የአባ አበክረዜንን ገድል የተረጉምኩት በኒው ዮርክ ሕዝባዊ ቤተ መጽሐፍት (New York Public Library) በሚገኘው Spencer 7 በተባለው የብራና መጽሐፍ ውስጥ ከአባ አስጢፋኖስ ገድል ቀጥሎ ከተቀዳው ገድል ነው። ሁለቱም ባንድ ዘመን የተቀዱ ስለሆኑ እኩል ጥንታዊ ናቸው። ከላይ እንዳመለከትኩት፣ የአባ አበክረዜንን ገድል ኮንቲ ሮሲኒ በ1910 ዓ. እ. አሳትሞታል። ኮንቲ ሮሲኒ ገድሉን ለጎትመት ያዘጋጀው በዚያው ባላተመበት በሃያኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ ለሱ ከተቀዳለት ላይ ነው። በዚያ ላይ ግዕዙ የሰዋሰው ስሕተት አለበት፤ (Spencer 7ትም እንደዚሁ ነው)። የኮንቲ ሮሲኒ ጥረት የሚደነቅ ቢሆንም ብዙዎቹን ስሕተቶች ሳያርማቸው ቀርቷል። እንዲያውም አንዳንድ ቦታ ላይ ትክክሉ ግዕዝ ስሕተት እየመሰለው አርማለሁ ሲል አሳስቶታል። ለማንኛውም የኮንቲ ሮሲኒ ጥረት በተለየ ጥቅሶቹን ከመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ በመፈለግ ረገድ ጊዜ እንዳላጠፋ ረድቶኛል፤ ለመፈለግ የሞከርኩት እሱ ያላገኛቸውን ነው። ይኸም ሆኖ እኔም ስሕተቶቹን በሞላ ሳርማቸው አልቻልኩም፤ ጥቅሶቹንም በተለየ ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጪ ከጠቀሷቸው ውስጥ የጥቂቶቹን ምንጭ ላገኝ አልቻልኩም።

የአባ ዕዝራን ገድል ካኩ ካሳተመው ላይ ነው የተረጉምኩት (የማመለከተው ገጽም የሱ ነው)። ጥቅሶቹንም ካኩ እየፈለገ ስላገኛቸው በጥረቱ ተጠቅሜያለሁ።

የገድላ አባው ወላጎው ምስክር

ገድላ አባው ወላጎው ከፍተኛ የታሪክ ምንጭ ነው፤ አጻጻፉም እንደ ገድል ብቻ ሳይሆን እንደ ታሪክም ነው። ከዚህ ምንጭ እንደምናየው አንደኛ፣ ዛሬ ስማቸው የቀረ ወይም የተለወጠ ብዙ የቦታ ስሞች ያነሣል። ሁለተኛ፣ የደቂቀ አስጢፋኖስ እንቅስቃሴ ትግራይ ላይ ተጫረ እንጂ በሌሎቹም የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገሮች ተቀባይነት አግኝቶ እንደነበረ ይመስከራል። እንዲያውም የሴም ቋንቋ ተናጋሪዎች ከሚባሉት ክርስቲያኖች (ከአማርኛና ከትግርኛ ተናጋሪዎች) አልፎ “ሌሎችንም” አቅፎ ነበር። ገድላ አባው ወላጎው የተጻፈው ወይም የተቀዳው እነዚህ “ሌሎች” በምላቸው ኢትዮጵያውያን ጭምር ለመሆኑ ቋንቋው ያሳያል። ምን ማለቴ እንደሆነ የቋንቋ አስተማሪዎች ከሁሉ ቀድመው ይረዱታል። ማንም ሰው ካደገ በኋላ በተማረው (ባላደገበት) ቋንቋ ሲጠቀም ያደገበት የቤተሰቡ ቋንቋ በዚህ በአዲሱ ቋንቋ ላይ ያንጸባርቅበታል። በገድላ አባው ወላጎው ላይ የሆነው ይህ ነው፤ ያፍ መፍቻ ቋንቋው ትግርኛ ወይም አማርኛ ያልሆነ ሰው ቋንቋ አንጸባርቅበታል። ጸሐፊው የትግራይ መነኮሳት ብቻ አልነበሩም፤ የሐዲያ ወይም የወላይታ ወይም የጋሞ ወይም የአናርያ (የቦሻ) ወይም የአገው ቋንቋ ተናጋሪዎችም ያሉበት ይመስላል።

የገድለ አበው ወአጎው ጸሐፊዎችን “ሌሎች” መሆናቸውን የጠረጠርኩት ግዕዙን ካደጉ በኋላ ስለተማሩት ነው። ሌሎች የሐዲያ፣ የወላይታ፣ የጋሞ፣ የቦሻ፣ የትግሬ፣ የእማራ ወዘተ. ልጆች እንደሚያደርጉት በሕፃንነታቸው ተምረውት ቢሆን ኖሮ ስሕተቶቹ ሳይደረጉ ይቀሩና የወረሰነው የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ “የእማሮችና የትግሬዎች ብቻ ቅርስ ነው” የሚባለው ውሸት ዙፋኑ ሳይደፈር እንደነገሠ ይኖር ነበር።

የእማሮችና የትግሬዎች ሊሆኑ እይቸሉም ከምላቸው በገድለ አበው ወአጎው ላይ ከሚታዩት ስሕተቶች ውስጥ ለምሳሌ ያህል ጥቂቶቹን ልጥቀስ፤

ወሚማ (“ወሚመ” በማለት ፈንታ)

እትዮጵያ (“ኢትዮጵያ” በማለት ፈንታ)

ቀለ (“ቃለ” በማለት ፈንታ)

ካነ (“ኮነ” በማለት ፈንታ)

የጠውቁዎሙ (“ያጠውቅዎሙ” በማለት ፈንታ)

መርየም/ማርየም (“ማርየም” በማለት ፈንታ)

በሀያ (“በሀየ” በማለት ፈንታ)

እይሰግድ (“ኢይሰግድ” በማለት ፈንታ)

እዎ (“እወ” በማለት ፈንታ)

ምሕወረ (“ምሕዋረ” በማለት ፈንታ)

ዘተመለኩሉ (“ዘታመነኩሉ” በማለት ፈንታ)

ዘንታሰ (“ዘንተሰ” በማለት ፈንታ)

ከማ (“ከመ” በማለት ፈንታ)

ዕላተ (“ዕለተ” በማለት ፈንታ)

መሀራና (“መሀረነ” በማለት ፈንታ)

ሐዋርያት (“ሐዋርያት” በማለት ፈንታ)

ማነንክሙ (“መነንክሙ” በማለት ፈንታ)

ወማንገለ (“ወመንገለ” በማለት ፈንታ)

ፈነዋ (“ፈነወ” በማለት ፈንታ)

እምንቱ (“እሙንቱ” በማለት ፈንታ፤ ይኸ እንኳን የትግሬዎች ስሕተት ነው)

እስማ ማርዓት ማርዓዊ (“እስመ መርዓተ መርዓዊ” በማለት ፈንታ)

ከዚህ የበለጠ ማምጣት ይበዛል እንጂ እንዲህ ያለው ስሕተት ገጹን ሁሉ ሞልቶታል። ሆኖም እነዚህ ስሕተቶች የተጻፉት ተደጋግመው ቢሆንም ቃላቱ ሁል ጊዜ የሚታዩት ይኸንን መልካቸውን ብቻ ይዘው እይደለም። እንዲያውም እብዛኛውን ጊዜ የተጻፉት በትክክሉ መልካቸው ነው።

እነዚህ የቅርጽ ስሕተቶች ሊባሉ ይቻላል፤ የቃላቱ ቅርጻቸው “ተበላሽቷል።” ስሕተቶቹ በከፍተኛ ደረጃ ሲታዩ ታሪካዊ ብሔራዊ አገልግሎት አላቸው፤ የግዕዝ ሥነ ጽሑፍ የሁሉ እንጂ የተወሰኑ ጎሳዎች ንብረት እለመሆኑን ይመስክራሉ። በዝቅተኛ ደረጃ ሲታዩ ግን ጉዳት እይጠፋባቸውም፤ የቦታ ስሞችን አስተካክለው አልሰጡንም። መላላታቸው

የሚታወቀው ያንኑ ስም ደጋግመው ሲያነሡት የተለያዩ ቅርጽ እየሰጡ ስለሆነ ነው። ትክክሉ የትኛው መልኩ ነው? ያልተለመዱ የአንድ አካባቢ ቃላትንም (ለምሳሌ የፍራፍሬዎችን ስም) ሲሰጡን በትክክል ለመስጠታቸው ማስረጃ የለንም።

ሌላው ስሕተት ሰዋስዋዊ ነው፤ ገድለ አበው ወአጎው ውስጥ ብዙ ጊዜ አንድና ብዙ፣ ወንድና ሴት፣ ሩቅና ቅርብ ይምታታሉ። ለምሳሌ፡ ወይራራ የምትባለዋን (አንስታይ ያታ) ወንዝ ወታደሮቹ “ሞልታ አገጃት” ለማለት፡ “ወረከብዋ ምልእት” ወይም “ወረከብዋ በዘመልአት” በማለት ፈንታ “ወረከብዎሙ በዘመልአ” (“ሞልቶ አገጃቸው”) ይላል። እንደዚህ ያለ ስሕተት በአማርኛና በትግርኛ ተናጋሪዎች ዘንድ ይኸንን ያህል የተለመደ አይደለም። በትግራይዎች ዘንድ የተለመደ ስሕተት “እሙንቱ” በማለት ፈንታ “እምንቱ” ማለት ነው፤ ይኸም በገድለ አበው ወአጎው በብዙ ይታያል። ማንም የሚያደርገው ስሕተት ዘርፍና ተዛራፊን ማማታት ነው። ይህም በገድለ አበው ወአጎው አልፎ አልፎ ይታያል፤ ለምሳሌ “በወንዝ ውሐ” ለማለት “በማየ ፊሊጋ” በማለት ፈንታ “በፈለገ ማያ” (“በውሐዋ ወንዝ”) ሲል ይገኛል።

የገድለ አበው ወአጎው ጸሐፊዎች ትግሬ ወይም አማራ ብቻ ሳለመሆናቸው ማስረጃው ግዕዙ ብቻ ሳይሆን ገለጻውም ምልክት አለበት፤

(96^ሐ) ከዚያ፡ ይኸ ተንኮለኛ (ዘርአ ያዕቆብ) ቅዱሳኑ (ደቂቀ እስጢፋኖስ) በምድሩ እንዳይኖሩ ባጠበባቸው ጊዜ እስከ (97^ሐ) ብሔሩ ዳርቻ፡ (ነዋሪዎቹ) ቤታቸው ከዛፍ ላይ ከሆነው እስከ ምድረ ፀጋም (ግራ ምድር) ደረሱ። (የዚህ አገር ሰዎች) አገርና እገር፡ የቅርብና የቅርብ መዋጋት ልማታቸው ነው። እንዳንዶቹ ምድር ቆፍረው ለሰው፡ ለከብት፡ ለንብረት መኖሪያ ዋሻ ያበጁና ከዋሻው በላይ ቤታቸውን ይሠራሉ። ጦርነት ሲያይልባቸው በየሽንቁሮቹ ይገባሉ። ወደ ክርስቲያኑ ምድር ሲዘምቱ ወንድ ወንዱን ይገድላሉ፤ የዓመት የመንፈቅ ሕፃን እንኳን እይተዉም፤ መነኮሌም ካህንም አይምሩም። ቤተ ክርስቲያናቸውን ይመዘብሩታል፤ ሴቶቻቸውንና ንብረታቸውን ሁሉ ይማርኩና ወደ ሀገራቸው ይመለሳሉ። (ከነሱ ውስጥ) አንድ ሰው የለው ግድያውን ከዓሥር ካደረሰ እንገቱና እጆቹ ላይ ቀይ ፈትል ያሰራል፤ የደም ምልክት ነው።

በሌላ ላይ ይኸንን ሲሠሩ፡ ቅዱሳኑን ተቀበሏቸው፤ የሚገባውን ደግ ሥራ (ሁሉ) ሠሩላቸው፤ “ከሀገራችን ኑሩ” አሏቸው። እግዚአብሔር (97^ሐ) ለቅዱሳኑ እስከ ጊዜው ዕረፍት ስለሰጣቸው አመለካከት። እዚያ ኖሩ፤ ከተበተኑበትም ተሰባለቡ። ከዚያ ሀገር ሰዎች ከወንዱም ከሌቱም ብዙዎችን ወደ ትምህርታቸው መለሱ። ከዓለም ወጥተው (መንከለው) ለማዕት እስከ መሆን ደረሱ። እግዚአብሔር ያንን ሀገር ለቅዱሳኑ በሚፈልጉት ሁሉ ከፍቶላቸው ቤተ ክርስቲያን እስከ መትከል ደረሱ። የወንድሞቻቸውንም ተዝካር አወጡ።

መቸም ሁሉም በሰማዕት አያልቁም፤ ይኸንን ጽሑፍ ያቆዩልን ከነሱ ውስጥ የተረፉት የትግራይና እነዚህ “የግራ ምድር” ሰዎች ይመስሉኛል።

የመተርጉም ችግር

ከዘመን ብዛት የተነሣ አማርኛ ከግዕዙ እየራቀ በመሄዱ ይሁን፡ ወይም ከላይ በተቸሁት ምክንያት፡ ወይም በሌላ ግልጽ ባልሆነልኝ ምክንያት፡ ገድሎቼን ከግዕዝ ወደ አማርኛ ቃል በቃል ስተረጉማቸው አንዳንድ ቦታ ላይ ሐሳቡ ግልጽ ሳይሆን ይቀራል፡፡ እንደዚህ ሲሆንብኝ፡ እንዳለ ጥዬው ከማለፍ በቅንፍ () ውስጥ ማሟያ ቃላትና በግርጌ ጎዳግ ማብራሪያዎች ስጥቻለሁ፡ በጣም ጥቂት ጊዜ ደግሞ ግዕዙን የማይተረጉም፡ መልእክቱን ግን የሚጠብቅ አማርኛ አምጥቻለሁ፡፡ ቅንፎቹ አንባቢን እንደማያደናቅፉ ተስፋ አለኝ፡ ዘዴው ያቀፏቸውን ቃላት እንጂ ቅንፎቹን እንዳላዩ እያዩ ማንበብ ነው፡፡ ይኸም ሁሉ ሆኖ፡ አንዳንድ ላቃናቸው ያልቻልኳቸው ዓረፍተ ነገሮች ቀርተውኛል፡፡

ትርጉማቸው ከሚያስቸገሩ ቃላት ውስጥ ከዚህ ቀጥሎ ያሉት ይገኛባቸዋል፡

“ሀገር”፥ “ምድር”፥ “ብሔር”፡ ምንጮቹ አንድን ቦታ “ሀገር”፡ ወይም “ምድር”፡ ወይም “ብሔር” ሲሉት የቦታውን ሁኔታ (ማለት፡ ጥበት ስፋቱን፡ ወይም የሰውን ስፈራ) ስለማላውቀው እንዳለ ለመተው ሞክረዋለሁ፡፡ ግን ያንኑ ቦታ አንድ ምንጭ ለምሳሌ “ሀገር” ሲለው ሌላው “ብሔር” ብሎት ይገኛል፡፡ “ሀገር” በመሠረቱ “ከተማ”፡ “መንደር” ሲሆን፡ ክፍለ ሀገርንም (ቀበሌን፡ ወረዳን፡ አውራጃን፡ ጠቅላላውን ሀገርም) “ሀገር” ብለውት ይገኛል፡፡ ስለዚህ እነዚህ ቃላት የሚያመለክቱትን ቦታ በአጠራሩ ሁኔታውን ማወቅ የሚቻል አይመስለኝም፡፡ “ብሔር” ትርጉሙ “ሀገር” ሲሆን በብዙ ቍጥር “በሐውርት” ሲል “ሕዝቦች” ማለትም ይሆናል፡፡ “ምድር” ብቻ ነው ሕዝብን የማያመለክት፡፡

መካን፡ (“ካ” ሳይጠብቅ) የመካን ጥሬ ትርጉሙ “ቦታ” ነው፡፡ በተጨማሪ ዛሬ “ማእከል” የምንለው፡ (እንደ ገዳም ያለ) “የትምህርትና የሃይማኖት ቦታ” (ለምሳሌ “መካነ ሥላሴ”)፡ “የንጉሥ እና የጳጳስ ግቢ” ሁሉ “መካን” ይባላሉ፡፡

መኰንን/መኮንን፡ ቃሉ የተገኘው “ኰነነ/ኮነነ” ከሚለው የግዕዝ ግስ ሲሆን ትርጉሙ አንደኛ፡ “ፈረደ”፡ “ዳኘ” (“እንዳይፈረድባችሁ አትፍረዱ” ማቴ 7: 1)፡ ሁለተኛ፡ “(አገር) ገዛ”፡ “(አገር) አስተዳደረ” ነው፡፡ “መኰንን/መኮንን” ማለት “ዳኛ”፡ “ፈራጅ”፡ “ገዢ”፡ “አስተዳዳሪ” ማለት ነው፡፡ እዚህ መጽሐፍ ውስጥ የተረጎምኩት “ሀ/አገረ ገዢ” እያልኩ ነው፡፡ “መኰንን” የሚሉት የጠቅላይ ግዛት/የአውራጃ አስተዳዳሪውን ነው፡፡ ለምሳሌ፡ “መኰንን ትግራይ”፡ “መኰንን ፈጸጋር” ይላል፡፡ የወረዳ ገዢዎችን “ስዩም” ነው የሚሏቸው፡፡ ይኸንን “ሹም” እያልኩ ተርጉሜዋለሁ፡፡

ማኅበር፡ ማኅበር የሚሉት የአንዱን ገዳም መነኮሳት ነው፡፡ በእንግሊዝኛ “ኮሚቴ” የሚባለው ነው፡፡

ማኅደር፡ ቃሉ “ነደረ” “አደረ” ከሚለው ግስ የወጣ ሲሆን ትርጉሙ “መኖሪያ” ማለት ነው፡፡ መነኮሳቱ የግል መኖሪያቸውን (በአትም ሆነ ጸማእት ወይም በገዳሙ ውስጥ ያለውን የግል መኖሪያ) ማኅደር ይሉታል፡፡

ምሥዋዕ፤ “ሠውዐ” “ሠዋ” ከሚለው የግዕዝ ቃል የወጣ ሲሆን፤ ትርጉሙ “መሠዊያ” ማለት ነው። በብሉይ ዘመን እንስሳት ይሠጧበት የነበረው ነው፤ በሐዲስ (በክርስትና) ዘመን በእንስሳቱ ቦታ ቊርባን (ሥጋ ክርስቶስ) ተተክቷል።

ሠራዊት፤ የዚህ ቃል ጥሬ ትርጉም “ሕዝብ” ነው፤ የወታደርን ሕዝብ ብቻ የሚያመለክት አይደለም። በአማርኛም ቢሆን ባለመሣሪያውን ሠራዊት “የጦር” በሚል ቃል ካላብራራነው ብቻውን ባለመሣሪያ ወታደርን አያመለክትም፤ “የጦር” ሠራዊት ማለት ይኖርብናል። (መሣሪያው “ጦር” መሆኑ ስለቀረ “ጦርነት”፤ “የጦር ሠራዊት” የሚሉት ቃላት ሁሉ አርጅተዋል)። እንግዲህ ምንጮቹ “ሠራዊት” ሲሉ ወይ “ሕዝብ” ወይም “የጦር ሠራዊት” ማለታቸው ሊሆን ይችላል።

“ስብሐት” እና “እኩቴት”፤ እነዚህ ሁለት ቃላት “ምስጋና” በሚለው ትርጉማቸው ሲመሳሰሉ፤ “ስብሐት” ከምስጋና ጨመር ያደርጋል፤ “ክብር”ን፤ “ከፍ ከፍ ማድረግ”ን ይጨምራል። ስለዚህ “እኩቴት”ን እየተረጎምኩ፤ “ስብሐት”ን እንዳለ ትቸዋለሁ።

“በእት” እና “ጸማእት”፤ እነዚህ ሁለት ቃላት ተመሳሳይነት አላቸው። ባሕታውያን የሚደበቁባት “ዋሻ”፤ “ጉርኖ” ሲሆኑ ካስፈለገ “ጓዳ” እና “ጎጆ”ም በ“በእት”ነት እና “ጸማእት”ነት ያገለግላሉ። ከዘጠኙ ቅዱሳን አንዱ “አባ ጳንጦሌዎን ዘጸማእት” ይባላሉ፤ ከዋሻቸው አይወጡም ነበር። ንጉሥ ካሌብ ወደ ብሔረ ሳባ ሲዘምት እዚያው እዋሻቸው ውስጥ ሆነው ነው የጸለዩለትና የባረኩት።

“ተግሣጽ” እና “ምዕዳን”፤ እነዚህ ሁለት ቃላት ተፈራራቂዎች ሲሆኑ ትርጉማቸው “ምክር”፤ “መጽናኛ ትምህርት”፤ “ስብከት” ማለት ነው። እንዳሉ የተውኳቸው ምናልባት ለኔ ያልታየኝ ልዩነት ሊኖርባቸው ይችላል ብዬ በማሰብ ነው።

ነጋዴ፤ (“ጋ” ሳይጠብቅ) የተቀደሰ ቦታ ጎብኝቶ ለመጽደቅ ወይም ሸቀጥ ካንዱ አገር ወዳንዱ አገር እየወሰደ ለመሸጥ የሚጓዝ ማለት ነው። “ነጋዴ” (“ጋ” ጠብቆ) የሚለው ቃል ከዚህ ጋራ ግንኙነት አለው። የተቀደሰ ቦታ ጎብኝቶ ለመጽደቅ የሚጓዘውን ዐረቦች “ሓጅ”፤ እንግሊዞች “ፒልግሪም” ይሉታል።

አረሚ፤ “የአረሚ” ዋና ትርጉሙ “አረመኔ”፤ “የሚተዳደርበት የሃይማኖት ሕግ የሌለው” ማለት ነው። ምንጮቹ ግን እስላሞቹንም “አረሚ” ይሏቸዋል። ዓረቦች “ካሬር” እንደሚሉት ነው።

አቡን፤ በአሁኑ ጊዜ ይህ ቅጽል የሚሰጠው ለጳጳስ ብቻ ነው። ቀደም ብሎ ግን የመነኮሳት በተለየም የጻድቃን መነኮሳት መጠሪያ ነበረ። ለምሳሌ፤ አቡነ ተክለ ሃይማኖት፤ አቡነ ገብረ መንፈስ ቅዱስ፤ አቡነ ኢየሱስ ሞአ ጳጳሳት አልነበሩም። ደቂቀ እስጢፋኖስም አባቶቻቸውን “አቡነ እገሌ” የሚሉት ይኸንኑ ልማድ ተከትለው ነው እንጂ ጳጳሶች ስለሆኑ አይደሉም፤ ጳጳሶች አልነበሩም። ቃሉ ምናልባት ታሪክ ሳይኖረው አይቀርም፤ ግብጾች መነኮሴን “አቡነ እገሌ”፤ ጳጳሱን “አንባ እገሌ” ነው የሚሉት። እኛም ዘንድ

በአንድ ዘመን መነኮሴን “አቡነ አገሌ”፥ ጳጳስን “አንባ እገሌ” ብለን ይሆናል። ዛሬ ጳጳስን “አንባ እገሌ” የማንል ይመስላል፤ ግን እንላለን። ብቻ “አንባ” ውስጥ ያለችው “ን” አጠገቧ ባለው “ባ” ተውጣ ቃሉ “እባ” ሆኗል። ጳጳሳት “አባ እገሌ” ይባላሉ።

“ገዳም”፥ “ዱር”፥ “ምድረ በዳ”፥ “ደብር”፤ እነዚህ በታዎች በመነኮሳት ዓይን የሚመሳሰሉበት ነገር አላቸው፤ የ“ሀገር” ተቃራኒዎች ናቸው። ሀገር የሚያመለክተው ሰው ያለበትን ምድር ሲሆን እነዚህ ቃላት የሚያመለክቱት ሰው የሌለበትን ነው። መነኮሴ ለመሆን የሚፈልግ ሰው ከሀገር ወጥቶ ወደ “ገዳም”፥ “ዱር”፥ “ምድረ በዳ”፥ “ደብር” ይሄዳል። ከጊዜ በኋላ፥ “ዱር” እና “ምድረ በዳ”፥ ባሕታውያን መነኮሳት በተናጠል ብቻቸውን የሚኖሩባቸው ሲሆኑ፥ “ገዳም” እና “ደብር”፥ መነኮሳት በማኅበር የሚኖሩባቸው መካናትን የሚያመለክቱ ሆነዋል። “ደብር” በመሠረት ትርጉሙ “ተራራ” ማለት ነው። መነኮሳት ከሰው ለመራቅ ከተራራ ላይ እየወጡ ስለሚኖሩ፥ ተራራው ገዳም የሚል ትርጉም አተረፈ። ሁለተኛም፥ ንጉሥና ጳጳስ ያወቋቸውና ያከበሯቸው ገዳማት መካናቸው ከተራራ ጫፍ ላይ ባይሆንም፥ “ደብር” ተባሉ። ግሥም አለው፤ “ንጉሥ እገሌ የደበረው ገዳም” ይባላል። በመነኮሳት ዓለም “ደብር” ሁሉ “ገዳም” ነው፤ “ገዳም” ሁሉ ግን “ደብር” አይደለም።

ዳማ፤ “ዳማ” ማለት “ድካም” ማለት ሲሆን መነኮሳት እግዚአብሔርን ለመለማመጥ ራሳቸውም ሆኑ ሌሎች የሚያመጡባቸው መማቀቅ ነው፤ ለጽድቅ ሲሉ ሰውነታቸው ድቅቅ እስኪልና እስኪደክም ድረስ ይጸማሉ፤ ለሃይማኖታቸው በእስር ቤት ይማቅቃሉ። የሰማይ ቤቱ ዋጋ በዳማው መጠን እንደሆነ ይታመንበታል። ዳማ “የድካም ፍሬ” ማለትም ይሆናል። “ዳማችንን ቀሙን” ማለት ደክመን በላባችን ያገኘነውን ወሰዱብን” ማለት ነው።

ጽድቅ፤ የ“ጽድቅ” ትርጉሙ “እውነት” ነው። “የጽድቅ ሥራ” ሲባል ግን መንግሥተ ሰማያት ለመግባት የሚሠራ እግዚአብሔር የሚወደው በጎ ሥራ ማለት ነው፤ በአማርኛ ተለምዷል፤ “ጽድቅና ኩነኔ ቢኖርም ባይኖርም፥ ከክፋት ደግነት ላይሻል አይቀርም” ይላል ደራሲ።

ፈላሲ፤ መነኮሴን ግዕዙ ፈላሲ ይለዋል። ዓለምን ለቅቆ የሄደ ማለት ነው። “መነኮሴ” ከግሪክ ቋንቋ የተወለደ ቃል ነው።

እነዚህ አንዳሉ የተውኳቸው ቃላት ሁሉ ያማርኛ ቃላት ሆነው ቢቀሩ ምኞቴ ነው። በሊቃውንቱ ዘንድማ ሁልጊዜም ናቸው።

ደብረ ብርሃን

መቅድሜን ሳረቅ፥ የደብረ ብርሃንን “የስያሜውን ታሪክ ቀጥሎ የማቀርበውን መግቢያ አደመድምበታለሁ” የሚል ቃል ገብቼ ነበረ። ቃሌን ከዚህ በታች ባለው ከአፄ ዘርአ ያዕቆብ ታሪክና ከታተመው ተአምረ ማርያም ውስጥ ያገኘሁትን በአማርኛ ተርጉሜ በማቅረብ ልጠብቅ፤

ከጥቂት ጊዜ በኋላ ለእግዚአቲሱ ማርያምና ለልጇ መስቀል አንሰግድም የሚሉ ደቂቀ እስጢፋኖስ ተነሡ። ስለዚህ ንጉሠ (ዘርአ ያዕቆብ) ከፊቱ አቀሟቸው የሚሉትን ጠየቃቸው። ከራሱ ሊቃውንት ጋራ ሆኖ ተከራክሮ ረታቸው፤ አስፈረደባቸውም። ግን (ቢረቱም) ክፋታቸውን እልተዉም። ስለዚህ ንጉሠ ሕዝብ ክርስቲያኑን ሁሉ ሰብስቦ እንዲፈርዱባቸው አዘዘ።⁴⁷

በዚያ ወራት አባ ማቴዎስ የሚባለው የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳሳት መልእክተኞች በኢትዮጵያ ነበሩ።⁴⁸ እነዚህም መልእክተኞች ፎት ነበሩ። እንዲሁም ሹመቱ ከቅስና ማዕርግ የሚበልጥ ቆሞስ ሆኖ የተመረጠ፤ ጸሎትና ጸምን የሚወድ፤ የሐዲስና የብሉይን መጻሕፍት ዐዋቂ ሽማግሌ መነኮሴ ነበር። ጀተኛው መጻሕፍት ዐዋቂ፤ በምንኮስና ያለ፤ የተመረጠ ሽማግሌ ዲያቆን ነበር። ፎተኛውም ዲያቆን ነበር። የመጡት ለኢትዮጵያ ንጉሥ ለዘርአ ያዕቆብ የምሥራች ሊነግሩት ከሊቀ ጳጳሳቱ (ከአባ ማቴዎስ) እና ከግብጽ ሡልጣን⁴⁹ ዘንድ ተልከው ነበር፤ ምክንያቱም የግብጽ ሡልጣን የግብጽ ክርስቲያኖች የተዘረፋባቸውንና የፈረሱባቸውን ቤተ ክርስቲያኖቻቸውን መልሰው እንዲሠሩ፤ ያረጁትንም እንዲያድሱ ፈቅዶላቸው ነበር።⁵⁰ ሲመጡ ለንጉሠ ስጦታ ከሊቀ ጳጳሳቱ ዘንድ ፎት ታቦቶች፤ ሕፃን ልጇን ይዛ ወደ ደብረ ቀስቃሪም እንደሄደች አድርገው በወርቅ የሠሩትን የእመቤታችንን ሥዕል፤ በወርቅ የተሠራ የወልደ እግዚአብሔር የስቅለቱን ሥዕል፤ በወርቅ የተሠራ የሊቀ መላእክት የቅዱስ ሚካኤልን ሥዕል፤ ብዙ የሜሮን ዘይትም አመጡለት።

47. Jules Perruchon, *Les Chroniques de Zar'a Yâ'eqôb et Ba'eda Mâryâm*, pp. 69-70.

48. አባ ማቴዎስ (ዳግማዊ) የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳሳት የነበሩት በ1453-1465 ዓ. እ. ነው።

49. የዚያን ጊዜው የግብጽ ሡልጣን ጀቅማቅ ነበር፤ የገዛው በ1438-1453 ዓ. እ. ነው። Tadesse Tamrat, *Church and State*, pp. 261-264.

50. ታሪኩ ከቅድስት ማርያም ተአምር አንዱ ነው፤ ዝርዝሩን ተአምረ ማርያም፡ ገጽ 73-79 እና ከላይ በገጽ 49 ከተሰጠው ከታደሰ ታምራት መጽሐፍ ውስጥ ማንበብ ይቻላል። የሆነው ባጭሩ እንዲህ ነው፤ ላይላይ ግብጽ ክርስቲያኖቹ ሰንደፋ ከሚባል ቦታ ደብረ ምጥማቅ (ዴር አል-መግጠስ) በምትባል የቅድስት ማርያም ቤተ ክርስቲያን በያመቱ ግንቦት ማርያምን አምስት ቀን ሙሉ በታላቅ ክብር ሊያከብሩ እመቤታችን ትታይ ስለነበረና፤ ምናልባትም ከሠራቸው ተአምራት አንዱ እስላሞቹን ስላስቆጣቸው ሊሆን ይችላል፤ በሡልጣን በርስበይ ትእዛዝ ቤተ ክርስቲያኗን አፈረሷት። ሡልጣኑን “አሸረፍ ንጉሠ ምስሮ” እንለዋለን፤ እል-መሊክ አል-አሸረፍ ሰይፋ አድ-ዲን በርስበይ (1422-1438 ዓ. እ.) ማለታችን ነው። የዘመኑ ሊቀ ጳጳሳት አባ ዮሐንስ (1428-1452 ዓ. እ.) በክርስቲያኖቹ ላይ የደረሰባቸውን በደል ለአፄ ዘርአ ያዕቆብ ላኩበት። ዘርአ ያዕቆብ ለሡልጣኑ፡ “እዚህ (ኢትዮጵያ) ያሉትን እስላሞች ማንም አይነክቸውም። ሌላው ቀርቶ እንደ ሌላው ሕዝብ ግብር

(ንጉሡ) እነዚያን የሊቀ ጳጳሳቱን መልክተኞች ግብጻውያን፡ “ለመቤታችን ለማርያምና ለልጅዋ መስቀል እንሰግድም” በሚሉት ላይ እንዲፈርዱ አዘዘቸው። የሊቀ ጳጳሳቱ መልክተኞች እነዚህን ከሐዲዎች መረመሯቸው። ካህናቱ፡ መዘምራት፡ ንቡረ እዶቹ፡ ሠራዊቱ ሁሉ በተሰበሰቡበት፡ “ክርስቲያን ሆናችሁ ሳለ ለበጀ መንገድ ድንግል እመቤታችን ማርያምና ለልጅዋ መስቀል ለምን አትሰግዱም? በጀ መንገድ ድንግል እመቤታችን የአምላክ እናት እንደሆነች አታውቁምን? ለልጅዋ መስቀል ለምን አትሰግዱም? ክርስቶስ በሱ ላይ እንደተሰቀለና በመስቀሉም እንደዳንን አታውቁምን?” ሲሉ ጠየቋቸው።

ከሐዲዎቹ፡ “እኛ ለማርያምና ለልጅዋ መስቀል እንሰግድም” አሉ። በድንጋይ እንዲወገሩ ፈረዱባቸው። የፈረንጅ፡ የቀስጥንጥንያ፡ የሶርያም⁵¹ ሰዎችም ከዚያ ስለነበሩ በከሐዲዎቹ ላይ በድንጋይ እንዲወገሩ ፈረዱባቸው። የክርስቲያኖቹ ጉባኤም፡ “በድንጋይ ሊወገሩ ይገባል” አሉ። ፍርድ ተፈርዶ ሲያልቅ ንጉሡ ከሐዲዎቹ በድንጋይ እንዲወገሩ አዘዘ። (ወታደሮቹ) የክርስቲያኖቹ ጉባኤ እንዳዘዘቸው የተፈረደውን ፈጸሙ። በየካቲት ፪ቀን በዕለተ ዓርብ ወገሯቸው።

እነዚህን ከአይሁድ ጋራ እንድ የሚሆኑ ከሐዲዎች በወገሯቸው በ፴፰ ቀን እግዚአብሔር ስለ እናቱ በጀ መንገድ ድንግል እመቤታችንና ስለ ክቡር መስቀሉ መጋቢት ፲ቀን፡ በክርስቶስ

እንኳን አናስገብራቸውም... እናንተ ግን የሃይማኖት ነፃነት ትገፍፋላችሁ” የሚሉ ቃላትና ሡልጣኑ የማይሰማ ከሆነም ለመበቀል እንደሚችል የሚያመለክት ጠንካራ ደብዳቤ ጻፈለት። ለግብጻውያን ክርስቲያኖች ማጽናኛ ትሆን ዘንድም በፈረሰችው ቤተ ክርስቲያን ስም እዚህ ኢትዮጵያ እገባ ላይ “ደብረ ምጥማቅ” የምትባል ቤተ ክርስቲያን ሠራ። በዚያ ላይ፡ በዚያን ጊዜ የአደሉን ንጉሥ በድላይን ድባቅ መምታቱ በክርስቲያኑ ዓለም ስለተሰማ ሡልጣን ጀቅማቅ ተደናግጦ ከሊቀ ጳጳሳቱ ጋራ ቶሎ ታረቀ። መልክተኞቹ ወደ ኢትዮጵያ የመጡት ያንን ብሥራት ለማድረስ ነው።

51. “የፈረንጅ፡ የቀስጥንጥንያ፡ የሶርያ” የሚለው “የሮማ የካቶሊኮች፡ የግሪክ ኦርቶዶክሶች፡ የሶርያ ተዋሕዶዎች” ማለቱ ነው። “የፈረንጅ (ካቶሊኮች)፡ የቀስጥንጥንያ (የእስጥምቡል ኦርቶዶክስ ግሪኮች)፡ የሶርያም (ያዕቆባውያን ተዋሕዶ ኦርቶዶክስ) ሰዎችም” የሚላቸው ለሌላ ሌላ ጉዳይ የመጡና እንዲገባላቸው እዚያ የተገኙ መሆን አለባቸው። ሌላ ጊዜ ከሌሎች ሊቃውንት ጋራ ስለሌላ ጉዳይ ሲከራከር ሊቃውንቱ የሱን እምነት፡ “ይህን የሚያስተምሩ ክሊትዮጵያውያን በቀር በግብጻውያንም በሮማውያንም ዘንድ የሉም” ብለውበት ስለነበረ፡ እነዚህን የውጭና የሌላ ሃይማኖት እንግዶች የዘረዘራቸው፡ “ለቅድስት ማርያም ሥዕልና ለክቡር መስቀል የምንሰግድ እኛ ብቻ አይደለንም” ለማለት ይመስላል። Getatchew Haile, “The Homily of Aṣe Zär’a Ya’eqob of Ethiopia in Honour of Saturday,” *Orientalia Lovaiensia Periodica*, vol. 13 (1982), p. 210.

መስቀል በዓል ዕለት፥ ስኞ ሌሊት ድንቅ ተአምር ሠራ። በንጉሡ አደባባይ ላይና ከንጉሡ አደባባይ ሩቅ እስከሆነ ቀበሌ ድረስ ትልቅ ብርሃን ወጥቶ እንደ ጐርፍ ፈሰሰ። ያም ብርሃን በቤተ ክርስቲያኖች ላይ፥ በልብሳቸው፥ በውስጥ መጋረጃቸውና በውጭው በሐር መጋረጃ፥ በጥጥ መጋረጃም ላይ ተገለጠ። ዳግመኛም ያ ብርሃን በሰዎች ድንኳን ውስጥ፥ በመጋረጃቸው ላይ፥ በሚለብሱት ልብሳቸው ላይ፥ በሚታጠቁበት ትጥቃቸው ላይ፥ በእቃውም ሁሉ ላይ ሰፍኖ ታየ። በንጉሡ ሰፈር ታላቅ ደስታ ሆነ።

ያ ብርሃን እየታየ ብዙ ቀን ቆየ። የብርሃኑ መልክ የአሳት ነበልባል ይመስላል። ነገር ግን አያቃጥልም። ስውንም ሲቀርበው ፊቱን ያበራዋል። ብርሃኑን ማየት ልብ ያሰደስታል።⁵²

ስለዚህ ያችን (ኢባ የምትባለዋን) ቦታ ሁሉም ወደዳት፤ (ንጉሡ) ደብረ ብርሃን ብሎ ጠራት።⁵³

ንጉሡ የጥንት ስሟ ኢባ የነበረውን ቦታ ደብረ ብርሃን ቢላትም ደቂቀ እስጢፋኖስ “ሀገረ ደም” ይሏታል።⁵⁴

52. ተአምረ ማርያም፥ ገጽ 112-117።

53. Perruchon, *Les Chroniques de Zar'a Yâ'eqôb*, pp. 70-71. ብርሃን መታየቱን እስጢፋኖሳውያንም መዝግበውታል። ምክንያቱን ግን የእግዚአብሔር ቁጣ እንጂ የእግዚአብሔር ምሕረት አይሉትም።

54. EMMML 4, f.112a, እዚህም ገጽ 183።